

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво–Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«ПРИЧИНИ НЕПЕРЕХОДУ ВІР'ЯН УПЦ(МП) ДО ПЦУ»**

Виконав: студент 4-го року навчання,

Спеціальності 054 Соціологія

Гордієнко Микола Іванович

Керівник Осипчук А. Д., _____

кандидат соціологічних наук, доцент

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 20 ____ р.

Київ 2021

ЗМІСТ

Словник понять.....	3
Вступ	4
Розділ 1. Підходи щодо вивчення причин релігійного вибору на основі наявних досліджень	7
1.1 Опис положення православних Церков в Україні	7
1.2 Категоризація причин непереходу вірян УПЦ (МП) до інших Церков.....	10
1.3 Емоційні причини не переходу вірян УПЦ (МП).....	11
1.4 Логічні причини не переходу вірян УПЦ (МП)	18
1.5 Типологізація та категоризація понять.....	20
Розділ 2. Аналіз напівструктурованих інтерв'ю та результати дослідження. Систематизація причин непереходу з УПЦ (МП).....	28
2.1 Методологія та опис проведення дослідження.....	28
2.2 Аналіз емоційних причин не переходу з УПЦ (МП)	32
2.3 Аналіз логічних причин не переходу з УПЦ (МП)	48
2.4 Висновки до розділу 2.....	52
Висновки.....	55
Список використаних джерел.....	57
Додатки.....	60
Додаток А – Гайд для проведення інтерв'ю.....	60
Додаток Б – Міні-анкета для проведення інтерв'ю.....	62
Додаток В – Таблиця цитат.....	63
Додаток Г – Показовий транскрипт інтерв'ю.....	70

СЛОВНИК ПОНЯТЬ

УПЦ (МП) – Українська Православна Церква Московського Патріархату.

УПЦ (КП) – Українська Православна Церква Київського Патріархату.

УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква.

ПЦУ – Православна Церква України, створена в 2019 році.

Вірянин – особа, що визначає себе членом тієї чи іншої Церкви, поділяє її віру та регулярно бере участь у церковно-літургійному житті цієї Церкви.

Релігійна громада – місцева релігійна організація віруючих громадян одного й того самого культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб. (Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи; 2019).

Канонічність – певна характеристика церковного об'єкту або Церкви, що визначає його / її законність згідно з церковним правом.

ВСТУП

В Україні у 2018 році відбулося створення ПЦУ – Православної Церкви України. Так напередодні Всеправославного собору 16 червня 2016 року Верховною Радою України була прийнята постанова № 1422-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Константинопольського Патріарха Варфоломія щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні. У такий спосіб українська влада намагалася вирішити наявний в країні церковний конфлікт. Після звернення українська влада та Константинопольський патріархат розпочали підготовчі дії для створення ПЦУ, після яких був зібраний Об'єднавчий собор під головуванням константинопольських екзархів. В Соборі брали участь всі ієрархи УПЦ (КП) та УАПЦ також в ньому брали участь 2 єпископи з УПЦ (МП). Собор проголосував за створення Православної Церкви України. Предстоятелем новоствореної Церкви обрали одного з єпископів УПЦ (КП), митрополита Епіфанія (Думенко). Після Собору почали відбуватися наступні дії по створенню та встановленню ПЦУ, які завершилися підписанням Константинопольським Патріархом Томосу про Автокефалію Православної Церкви України 5 січня 2019 року. 9 січня його було підписано всіма членами Синоду Константинопольського Патріархату, чим формально було завершено процес створення ПЦУ.

До створення ПЦУ в Україні був вже був церковний конфлікт. Так на території країни було 3 православні Церкви: УПЦ (МП), УПЦ (КП) та УАПЦ. Після створення ПЦУ очікувалося, що конфлікт нівелюється або ж суттєво послабне, але цього не відбулося. Конфлікт припинився лише між більшістю членів УПЦ (КП) та УАПЦ, які зараз формують ПЦУ, а УПЦ (МП) продовжуює існувати окремо. Ініціатор створення ПЦУ очікував, що після того, як ПЦУ буде остаточно створена більшість православних інших Церков перейде до неї, та цього не сталося. Звичайно переходи відбуваються, але їх надто мало й інші Церкви особливо не втратили у кількості своїх вірян та приходів. Тим більше

після створення ПЦУ від неї відпала частина вірян на чолі з патріархом УПЦ (КП) Філаретом, які заявляють про відродження УПЦ (КП). Таким чином створення ПЦУ не змогло вирішити наявний церковний конфлікт.

Ситуацію з переходами можна підтвердити статистикою. Так, станом на 2020 рік, за даними дослідження соціологічного центру Разумкова (Razumkov Center; 2020), до ПЦУ себе відносять 18,6 % українців, до УПЦ (МП) – 13,6 % а до УПЦ (КП) – 2,3 %. Якщо порівнювати з 2018 роком (Razumkov Center; 2020), коли ще не була створена ПЦУ, то до УПЦ (МП) себе відносили 12% українців, а до УПЦ(КП) 28,7 %.

Цікаво також що за даними того ж дослідження 2020 року віряни ПЦУ не рівномірно розподілені по регіонах країни, так в Центрі та на Заході їх по 41.3% і 42.2% відповідно, а на Півдні та Сході відповідно 16.2% та 23.4%. Віряни УПЦ (МП) так само мають не рівномірний розподіл, але у повністю зворотному порядку. Так на Заході та в Центрі їх по 8,7% та 12,0%, а на Півдні та Сході по 17,9% і 19,1%. Також варто згадати про православних, що не визначилися з тим до якого патріархату належать. Так їх найбільше у Південному (48,9%) і Східному (36,4%) регіонах.

Хотів би наголосити, що наведені вище дані говорять нам про самовизначення респондентів, а не про їх реальну приналежність. Так вони насправді можуть не відвідувати ту чи іншу Церкву або ж, якщо говорити про індивідів, що не визначилися з тим до якого патріархату належать, можуть просто відвідувати храми різних Церков. Тож фактично ми не можемо точно сказати про релігійні практики громадян України.

Також варто зазначити ситуацію щодо переходу релігійних громад з УПЦ (МП), так за даними Інституту екуменічних студій УКУ(Курилець, Фігас, Дмитрик & Смицнюк, 2020), після об'єднавчого собору до ПЦУ перейшло лише 500 релігійних громад, що належали до УПЦ (МП), тоді як у 2018 році за тими ж даними в УПЦ (МП) налічувалося 12 434 релігійні громади.

Отже, бачимо, що кількість вірян УПЦ (МП) суттєво не зменшилася й реальні переходи не відповідають очікуваням. Наявні дослідження, як і правові й бюрократичні фактори, не пояснюють, до кінця причину такої ситуації з переходами, тому ця робота покликана дослідити та пояснити цю ситуацію.

Метою роботи є:

виявити причини за якими віряни УПЦ (МП) не переходять до ПЦУ.

Об'єкт: неперехід вірянина УПЦ (МП) до іншої православної церкви, а саме ПЦУ.

Предмет: причини непереходу вірян УПЦ (МП) до ПЦУ.

Для досягнення мети потрібно розкрити такі завдання дослідження:

1. Категоризувати можливі причини непереходу вірян до іншої Церкви на основі наявних досліджень
2. Виявити причини непереходу вірян УПЦ (МП) до ПЦУ на основі інтерв'ю.
3. Систематизувати причини непереходу вірян УПЦ (МП).

Дослідження ґрунтуються на якісницькій методології. Протягом 25.03.2021 - 05.05.2021 було проведено одинадцять (11) глибинних напівструктурованих інтерв'ю з активними вірянами УПЦ (МП). Респонденти (інформанти) через специфіку завдань дослідження обиралися з вірян та членів церковних громад УПЦ (МП) із Києва, Нової Каховки та Херсону, які регулярно приймають участь церковно-літургійному житті Церкви.

РОЗДІЛ 1.

ПІДХОДИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРИЧИН РЕЛІГІЙНОГО ВИБОРУ НА ОСНОВІ НАЯВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1 Опис положення православних Церков в Україні

На сьогодні в Україні існує проблема релігійного конфлікту між православними Церквами в Україні. Наразі на її території діють декілька церковних організацій це УПЦ (МП) – Українська Православна Церква Московського Патріархату, порівняно не давно створена ПЦУ – Православна Церква України, УПЦ (КП) – Українська Православна Церква Київського Патріархату, яка є юридично ліквідована, але де-факто була відновлена патріархом УПЦ(КП) Філаретом. В основному до 2018 року конфлікт проходив між двома найбільш впливовими церковними організаціями: УПЦ (МП) та УПЦ (КП). Після 15 грудня 2018 року, коли на Об'єднавчому соборі, в якому прийняли участь всі ієрархи з УАПЦ і УПЦ (КП) та два ієрарха з УПЦ (МП), була сформована ПЦУ, в яку ввійшли учасники собору. Після цього конфлікт в черговий раз загострився й продовжився вже між УПЦ(МП) та ПЦУ.

Задля кращого розуміння цього конфлікту й наявної ситуації загалом у цій роботі було проаналізовано й виявлено основні можливі причини, чому віряни УПЦ (МП) не переходили до інших церковних організацій на території України – насамперед, ПЦУ.

В релігійній ситуації України існує проблема визначення того, хто саме дійсно є членом Церкви. Традиційно є два шляхи визначення: перший – визначати належність до Церкви номінально – на підставі того до якої Церкви себе відносить людина, тобто за її особистою, суб'єктивною ідентифікацією. Так якщо вона стверджує (наприклад, під час опитування), що вона вірна УПЦ (МП), то робиться висновок, що вона належить до УПЦ (МП). Другий шлях – це

визначення приналежності до Церкви не номінально і за самовизначенням, а за тим чи дійсно людина є членом Церкви, тобто церковної громади. Дійсність членства особи в Церкві може визначатися на основі регулярності відвідування богослужінь, відтворення релігійних практик, ступені активної залученості людини до життя Церкви та релігійної громади, ідентифікації себе, як члена релігійної громади. Так, цим шляхом членом Церкви ми визначимо індивіда, який не лише ідентифікує себе, як члена певної Церкви, а й ідентифікує себе, як члена конкретної релігійної громади, регулярно відвідує богослужіння, активно залучений в життя своєї релігійної громади та Церкви загалом, відтворює релігійні практики.

В рамках цього дослідження членів Церкви було вирішено визначати за допомогою другого шляху. Таке рішення було прийнято з тієї причини, що люди, які лише номінально визначають себе вірними тої чи іншої Церкви реально можуть не відображати її позиції та не впливати на її формування. Ті ж, хто активно бере участь у житті Церкви: відвідує богослужіння, залучений у життя громади... є тими, хто реально не лише відображає позицію Церкви та є її носієм, а й формує її. Задля отримання найбільш релевантних та відповідних до дійсності результатів для добору респондентів було вирішено обрати другий принцип визначення членів Церкви. На мою думку, опитавши саме таких респондентів, ми зможемо отримати результати, що відображають думку спільноти Української Православної Церкви Московського Патріархату, адже якщо респонденти будуть визначені за номінальним принципом ми не зможемо бути певні, що вони дійсно є членами Церкви, що активно приймають участь у її житті, відвідують богослужіння та відображають думку церковної спільноти. Таку обачність слід проявляти із-за надто великої різниці між кількістю тих, хто визначає себе, як члена тієї чи іншої Церкви й кількістю тих, хто активно до неї залучений і може бути названим реальним членом релігійної громади.

Так за результатами дослідження центру Разумкова 2020 року до конкретної релігійної громади себе віднесли тільки 16 % громадян України, тоді

як загалом себе вірянами якоїсь з церков назвали 72 %, а також 9% назвали себе просто християнами (Razumkov Center; 2020). Серед вірних УПЦ МП лише 26% засвідчили своє членство в громаді та 19 % визнали себе, як члена громади серед вірян ПЦУ. Також по 2% тих, хто вважає себе просто християнами або просто православними, назвали себе членами релігійної громади. Тож бачимо, що різниця між кількістю вірних, що формують постійних прихожан Церкви, а також і позицію відповідної Церкви й кількістю тих, хто лише номінально визначає себе, як члена тієї чи іншої Церкви, але не бере участі у її житті та не впливає на її позицію є дуже значною. Кількість тих, хто тільки номінально визначає себе членом відповідної Церкви значно перевищує половину всіх православних. Саме з цієї причини респонденти для дослідження обиралися з таких людей, що регулярно відвідують церковне богослужіння, є членами релігійної громади та активно приймають участь у житті Церкви та своєї релігійної громади.

Щоб розпочати, насамперед слід зазначити таке. Є два варіанти того, як можна було би називати конкретну соціальну групу вірян конкретного храму, який відвідує індивід. У обох варіантів назви або терміну для цього поняття є як свої противники, так і прихильники. Традиційно храмову общину (спільноту) в українських документах, ЗМІ та деяких наукових роботах називають релігійними громадами. Ця назва є більш широко вживаною та звичною в сучасних українських реаліях. Водночас є точка зору, що правильніше використовувати термін релігійна спільнота, як такий, що більш повно та точно пояснює значення цього поняття відповідно до його складових та функцій. В цій роботі я буду використовувати для його означення слова релігійна громада, як традиційно більш використовувані та звичні.

Описавши ситуацію, що наявна в релігійній сфері України перейдемо до огляду літератури щодо можливих причин та мотивів переходу або ж вибору Церкви людиною.

1.2 Категоризація причин непереходу вірян УПЦ (МП) до інших Церков

Для дослідження дуже важливо зрозуміти можливі причини чому люди залишаються у своїй Церкві. Так причиною може бути і особистість священника, і дружні стосунки із храмовою общиною, а може й бути ґрунтовна позиція людини щодо впевненості нею у правовірності її Церкви.

На мою думку, причини за якими віряни не змінюють свою Церкву можна розділити на декілька різних категорій. В той же момент, вважаю, що сама категоризація також може бути різною. Так, причини непереходу з УПЦ (МП) можна розділити на емоційні та логічні, де під емоційними причинами можна вважати такі причини, що продиктовані не знаннями людини або її обґрунтованою позицією відносно якогось явища, а емоційним потягом, думкою значимих для індивіда людей, суб'єктивним бажанням, здогадкою про щось та інше. Логічними причинами можна назвати ті, що обумовленні логічними, об'єктивними знаннями людини про явище, її сформованою та об'єктивною позицією щодо нього. В той же час причини непереходу можна розділити на емоційні, логічні й так звані зовнішні, тобто такі, що не залежать від емоцій людини й в той же час не є результатом логічних та об'єктивних умовиводів людини, як приклад зовнішньої причини непереходу можна навести відсутність храмів інших Церков в місці проживання індивіда та наявність храмів лише його Церкви.

Також можна користуватися категоризацією причин на зовнішні та внутрішні. Так зовнішні причини це ті, що не залежать від рішень самого індивіда, ті на які він не впливає, а внутрішні причини – це переконання, позиція, думки, мотивації конкретного індивіда, що впливають на його рішення стосовно того чи залишатися йому в Церкві чи перейти до іншої. Тобто зовнішні причини це ті, що не залежать від індивіда, а внутрішні ті, що повністю від нього залежать. Можна виділити таку категорію причин, як суміжні, тобто ті, що частково

залежать від індивіда, а частково ні або такі, які від нього не залежать, але на які він може прямо чи опосередковано здійснювати певний вплив. Так це може бути антипатія до певного священника в храмі, який він відвідує: з одної сторони індивід не впливає на характер священника або на те в якому храмі буде служити конкретний священник, тобто цей фактор від нього ніяк не залежить, але з іншої сторони він може змінити храм, або не спілкуватися із священником, або налагодити з ним стосунки.

Також можна було би виділити важливі, не важливі та нейтральні причини, тобто такі, які чинять вплив на рішення людини стосовно її Церкви, такі, що хоч і мають певну вагу не грають вирішальної ролі у рішеннях індивіда й ті, які зовсім не впливають на рішення людини стосовно її Церкви.

У цій роботі я вирішив користуватися першою наведеною категоризацією: емоційні причини непереходу та логічні причини непереходу з УПЦ (МП). Я розумію, що цей тип категоризації може не включати в себе всю повноту причин, однак вважаю, що на разі ця категоризація є найбільш повною й зможе найрелевантніше відобразити позицію вірян УПЦ (МП), адже сфокусована на причинах, що залежать від індивіда, а не від зовнішніх факторів, що дасть змогу отримати більш широкі дані саме про позицію вірян щодо непереходу з УПЦ (МП).

1.3 Емоційні причини не переходу вірян УПЦ (МП)

Емоції людини здійснюють значний вплив на людську особистість, її поведінку та світогляд. Так видатний психолог С. Л. Рубінштейн (2002) вважає, що емоції формуються в результаті потреб людини й є їх вираженням. Тому емоції включають в себе прагнення, потяг до того, що для людини привабливо або ж привабливо її потребам та є спонуканням людини до дії. Таким чином емоції є якби вираженням суб'єктивних потреб людини й грають значну роль у

формуванні мотивації, бажань та поглядів людини. В тому числі вони впливають й на формування релігійних переконань та поглядів людини. В цьому можна переконатись взявши до уваги те, що існують не лише вроджені емоції, а й, як пише А. Астахова, соціально сконструйовані (2015). В тому числі емоції можуть бути сконструйованими й під впливом релігійних інституцій, що може надати їм ще більшого впливу на формування релігійних поглядів індивіда. Також важливість емоцій у дослідженні причин непереходу вбачається й у тому, що релігійні інституції та релігійність людини сформовані в тому числі й на основі емоцій. Так це можна підтвердити думкою українського науковця Бориса Куценок (1982), він вважає, що у формуванні релігійності людини основну роль відіграють соціальні фактори, але вони ж займають головну роль і у формуванні емоцій людини, тому, за думкою вченого, релігійність індивіда можна пояснювати і через його емоції.

Емоційні ж причини непереходу індивіда до іншої Церкви це якраз такі причини, що зумовлені не раціональними факторами, а суб'єктивними потребами людини. Так людині важливо відчувати зв'язок з іншими через що вона отримує відчуття безпеки, відчувати те, що вона чинить правильно та, що її діяльність важлива, відчувати свою значимість. Для деяких людей важливо відчуття причетності до чогось, слідування за авторитетом, довіри. Також важлива можливість виражати свої емоції та проявляти себе. В цілому емоційні причини побудовані на таких суб'єктивних, емоційних потребах людини.

Проаналізувавши літературу можу сказати, що емоційні причини діляться на декілька категорій. Так можна виділити емоційні причини, що засновані на симпатії людини до її релігійної громади, оточення, священнослужителів та інше. У другу категорію можна виділити соціально зумовлені емоційні причини, це такі причини, що пов'язані з відчуттям індивіда своєї причетності до церковної громади, емоційного зв'язку з її членами. Та, на разі останньою категорією причин, які я виділю є емоційні причини, що засновані на релігійному страху людини перед Богом та пов'язані з духовними наслідками

зміни індивідом своєї Церкви. Причини виникнення страху перед духовними наслідками зміни своєї Церкви можуть бути різними. Звичайно для активного вірянина може існувати страх перед зміною своєї релігії чи конфесії, так як зазвичай можливість спасіння в іншій релігії/конфесії заперечується, але у рамках цього дослідження ця причина не є релевантною, адже ми розглядаємо переходи між різними Церквами. Тут постає питання про те, що саме впливає на виникнення страху із-за переходу до іншої Церкви, адже в середні православ'я всі Церкви визнаються рівними в ділі спасіння. На мою думку тут існує одна головна причина виникнення цього страху, а саме причина визнання канонічності Церкви. Я вважаю визначальною саме цю причину, адже, якщо Церква не визнається канонічною, то вона вважається такою, у якій не можливе спасіння та діалог вірянина з Богом. Таким чином, якщо індивід не вважає Церкву канонічною, то наслідком переходу для нього в таку Церкву буде неможливість спасіння та втрата зв'язку з Богом. Я вважаю, що саме це і є головною причиною виникнення страху перед наслідками переходу в іншу Церкву й є одною з емоційних причин непереходу з УПЦ (МП).

Проаналізувавши літературу з суміжних тем, серед причин непереходу, що засновані на симпатії було знайдено декілька найбільш поширених.

Так цікаві результати вдалося виявити Філу Девіньйону (Davignon), який досліджував, що впливає на студентів у виборі ними Церкви (деномінації) під час навчання (2016). Не дивячись на те, що, за його словами, їх вибір обумовлює багато факторів, найбільш впливовою причиною є «теологія» пастора. Тут слід зазначити, що це дослідження проводилося серед протестантських Церков, й деякі результати не є релевантними щодо Православ'я, також й деякі поняття не можна розуміти так само, як це розуміється у нашому контексті. Так поняття теології в православних Церквах можна визначити, як віровчення або, якщо дослівно – як науку про Бога, що є однаковою у всіх православних Церквах. Слово теологія ж у протестантському контексті має дещо інше значення. Так поняття теології тут можна пояснити, як персональне тлумачення пастором тих

чи інших догм чи Євангелія, як те, чим конкретний пастор відрізняється в рамках своєї деномінації від інших у проповіді та віровченні у стилі та особливості викладу віровчення пастором. Якщо порівнювати те, що розуміють під поняттям теології протестанти з православ'ям, то це можна порівняти зі стилем проповіді священика та якби віх його переконань. Так існують священики з більш чи менш ліберальними поглядами, з консервативними чи прогресивними поглядами й так далі, та в православ'ї ця варіативність дуже вузька й кожен священик має однакове уявлення щодо православних догм, тому поняття теології тут трактується лише в одному сенсі. Теологією ж у протестантів як раз і можна назвати таку варіативність серед пасторів, але у гіперболізованому вигляді. Цей фактор виявився надзвичайно впливовим в протестантському середовищі, так 80,8 % студентів вказали саме фактор теології дуже важливим або надзвичайно важливим у виборі їх церкви (Davignon; 2016). Також у цьому ж дослідженні було виявлено ще два фактори, які респонденти зазначили, як дуже або надзвичайно важливі, а саме проповідницька здатність пастора, що означає талант пастора в проповідництві, його харизма, проповідницькі та риторські навички, а також стиль поклоніння, що застосовується у храмі, тобто стиль богослужіння, ведення служби, стиль молитви в храмі. Таку думку заявили 72,1 % і 60,5% студентів відповідно. Важливість факторів визначалась за п'ятибальною шкалою з такими альтернативами: «Зовсім не важливо», «Не дуже важливо», «Дещо важливо», «Дуже важливо», «Надзвичайно важливо». Цікаво, що найменш важливим, на думку респондентів, були конфесія церкви та наявність соціального служіння в церкві, так важливим ці фактори назвали лише 28,2% й 36,2% відповідно. Таким чином бачимо, що логічна причина – конфесія Церкви є найменш впливовою серед всіх. Дивлячись на цей розподіл можна попередньо сказати, що емоційні причини є більш впливові ніж логічні.

Якщо казати про емоційні причини, що були засновані на релігійному страхі, можна виділити думку до якої прийшли дослідники Ара Норензаян та Азім Ф. Шариф, що досліджували витоки та еволюцію релігійної

просоціальності. (Norenzayan & Shariff, 2008). Вони прийшли до того що, релігійність викликає більшу довіру та просоціальну поведінку в людини. Це виникає через відчуття людиною присутності надприродного спостерігача, що знижує суб'єктивну анонімність людини й підвищує просоціальну проблему її репутації. Отже, якщо зробити короткий висновок з цього дослідження, то можна сказати, що людина, відчуючи присутність надприродного спостерігача, тобто Бога, відчуває більшу відповідальність за правильність своїх дій й таким чином буде вчиняти більш соціально схвалювано, в першу чергу для релігійно спільноти. Такий фактор, на мою думку, також може впливати на те чи залишить людина свою Церкву, адже, виходячи з минулої тези, для неї буде важливо чинити соціально схвалювано для своєї релігійної спільноти та схвалювано для її Бога, а зміна Церкви не є схвалюваною дією.

Якщо казати про соціально-зумовлені емоційні причини, то думаю вони можуть бути одними з найвпливовіших. По-перше, будь-яка релігія має консолідуючу, інтегративну функцію. Вона здатна згуртовувати людей в одну соціальну групу, що буде зав'язана на спільних релігійних та світоглядних поглядах. Так український науковець Перевезій В. О., досліджуючи між православний конфлікт в Україні зазначає так про цю функцію релігії: «Релігія має можливість об'єднувати великі маси людей, охоплює організаційні можливості й здатність (через релігійні інститути) забезпечувати безконфліктний зв'язок, певну злагоду, солідарність, згуртованість суспільства, релігійних громад» (Перевезій; 2008 с. 123). Тим більше людина, як і в будь-якій групі, прикріплюється до своєї Церкви через відчуття «Ми» до членів своєї церковної громади та «Вони» до членів інших Церков та не релігійних людей. Звісно, через відчуття «Ми – Вони» релігія набуває і ще одної дезінтегративної функції, але самих членів релігійної спільноти, на мою думку, це потенційно буде лише згуртовувати.

Тим більше цікаво, що людина відчуває себе частиною «Ми» не тільки до членів своєї релігійної громади, а до всіх членів спільноти своєї Церкви. Тут, для

пояснення та кращого розуміння відчуття «Ми», не можна не згадати британського соціолога та політолога Бенедикта Андерсена (2001), який дав визначення поняттю нації як соціально сконструйованого. Національна спільнота є схожою на Церковну спільноту й має схожі характеристики. Андерсен визначає націю, як певну уявлену спільноту, яка є обмеженою, адже існують й інші нації, але в той же час і суверенною, адже вона автономна. Також Андерсен вважає її уявленою спільнотою через те, що контакт між членами цієї спільноти не є обов'язковим, тим більше між деякими членами спільноти контакту взагалі може не відбуватися й вони можуть не знати про існування одне одного, але кожен член спільноти знає про існування інших членів. В Церкві можна бачити таку ж природу спільноти чим можна пояснити й відчуття «Ми» членів Церкви, так церковна спільнота є обмеженою й суверенною, адже наявні інші Церкви та релігії й вона має свої границі. А також церковна спільнота має уявлений характер, адже між більшістю її членів ніколи не відбувалося й не відбудеться контакту, але кожен впевнений у існуванні інших членів Церкви. Саме така впевненість й розуміння людиною існування інших членів Церкви, а також ідентифікування себе, як одного з них й можна назвати відчуттям «Ми».

Емоції це базові та невід'ємні складові кожної особистості, що керують нами. Зазвичай вплив емоцій коїться на поведінку та дії індивіда більш легко ніж вплив раціональних причин. Так, беручи це до уваги, а також описане вище дослідження Філа Девігнона (Davignon; 2016) попередньо можна очікувати, що найбільш згадуваними серед респондентів будуть саме емоційні причини непереходу з УПЦ МП.

Беручи до уваги те, що людина є соціальною істотою й все життя живе в соціумі, можна зробити припущення, що серед емоційних причин найбільш згадуваними та впливовими будуть саме соціально зумовлені причини. Це можна підтвердити також і тим, що бути частиною соціуму для індивіда підсвідомо означає бути в безпеці, також варто згадати, що знаходячись у соціумі, поведінка та мотиви людини великою мірою обумовлена соціальними нормами та

цінностями відповідних спільнот у яких знаходиться індивід. Це відбувається через важливість соціального схвалення для людини, а також відчуття безпеки, яке вона отримує виконуючи соціальні очікування та норми й продовжуючи знаходитись у соціумі. А вихід із церковної громади лишає індивіда безпечного соціального середовища церковної спільноти та піддає індивіда осуду. Таким чином, можна сказати, що серед емоційних причин у респондентів найбільш впливовими(суб'єктивно) та найчастіше згадуваними можуть бути соціальні емоційні причини.

Ще одною впливовою емоційною причиною може бути священик, що несе служіння у релігійній громаді респондента. При приході людини в Церкву, зазвичай саме священик є тим, хто навчає людину основним догмам та нормам Церкви, з ким устанавлюється сильний емоційний зв'язок та хто стає авторитетом для неї. Згадуючи дослідження того ж Ф. Девігнона(Davignon) дві найбільш причини на основі яких студенти обирають собі конфесію пов'язані саме зі священиком(2016). На мою думку, головною причиною чому священик може мати такий вплив на вірян є те, що між ним та людиною може встановитися тісний емоційний зв'язок. Також не можна забувати про те, що священик має авторитет, який засновується спочатку на його компетентності та лідерській позиції у церковній спільноті, а потім, якщо індивід все ж стає членом церковної громади, ще й на тому, що священик має крім лідерської позиції та компетентності священний статус, який дає йому його сан. Так він, а точніше його слова та повчання, можуть сприйматися членами церковної громади не тільки, як слова самого священика, а й як слова та вказівки до бажаної поведінки, думок, тощо, що направлені від Бога й передаються вірянам через священика.

Таким чином священик, володіючи священним статусом, та зумівши встановити з індивідом емоційний зв'язок потенційно може стати поширеною та сильною причиною непереходу індивіда з Церкви.

1.4 Логічні причини не переходу вірян УПЦ (МП)

Під логічними причинами непереходу індивіда до іншої спільноти я визначаю такі причини, що виникають із об'єктивних знань людини про свою Церкву та релігію. Логічні причини передбачають наявність у людини певної сформованої та обґрунтованої позиції щодо її віри та правильності її вираження. Так можна навести декілька наступних причин, наприклад впевненість людини у канонічності своєї Церкви або впевненість у не канонічності інших Церков, розуміння основ, канонів та догм своєї віри та впевненість у їх вірності, розуміння цілі свого релігійного життя й сформована позиція того, яке воно має бути, в якій релігійній організації проходити. Впевненість людини у отриманні нею духовної або й матеріальної винагороди від її Церкви та релігії. В цілому можна сказати, що логічні причини це причини, що продиктовані не бажаннями індивіда, навколишніми подіями, суб'єктивними твердженнями людини або її духовних лідерів й не емоціями людини, а її знаннями та обґрунтованою думкою стосовно її Церкви.

З опрацьованої літератури було зроблено висновок, що різні дослідники в цілому схоже описують логічні причини релігійних пріоритетів людини й, як правило застосовують для цього теорію раціонального вибору людини. Серед опрацьованої літератури є цікаві позиції щодо цього. Наприклад українська дослідниця Шоріна розглядаючи теорії раціонального вибору в релігії прийшла до висновку, що найбільш вдало це пояснили соціологи Р. Старк та В. С. Бейнбрідж в своїй праці «Теорія релігії» (Шоріна, 2013, ст. 79). Так вони вважають, що релігія це певна система компенсаторів, люди – раціональні актори, що роблять між ними вибір на основі підрахування прибутків та витрат, що може принести релігія. Компенсатори вони розглядають, як певні дії, мову, що покликані задовольнити фізичні обмеження людини або нездійсненність її цілей. Таким чином, за цими соціологами, мотивація індивіда при виборі релігій або ж Церкви виходить з підрахунку можливих доходів від релігії та витрат на

неї, в результаті людиною обирається найбільш вигідний для неї варіант релігійної організації.

Також в цій же праці Шоріна згадує про ринкову модель пояснення дій людини в релігійній сфері(2013). Так той, хто визначає себе представником певної релігії є «споживачем», а різні релігії й релігійні групи – «продуктами». «Споживач», який знаходиться на «релігійному ринку» намагається, керуючись раціональними принципами, зробити вибір на користь того чи іншого «продукту», що доступний йому. Таким чином, якщо притримуватись цієї думки, причини вибору індивіда тієї чи іншої релігійної організації зумовлені так само лише вигодами, що він може від неї отримати, її доступністю та витратами.

Наприкінці огляду емоційних та логічних причин непереходу з своєї Церкви я хотів би навести думку дослідниці Елізабет Кулот (Culotta; 2009). В ній говориться про те, що серйозна та осмислена релігійність рідко може виникнути в результаті соціального страху чи інших емоційних причин. Також, на думку Кулот, серйозна релігійність не може бути сформована під впливом таких причин, як наприклад соціальна згуртованість чи подібних (2009). Таким чином можна сказати, що осмисленим та повністю сформованим, відданим членом Церкви людина, у більшості випадків, може стати лише після формування у неї логічних причин перебування саме в її Церкві.

Остання теза наводить на думки про те, які причини більш впливові емоційні чи логічні. Думаю тут не можна сказати конкретно, що один вид причин більш впливовий за інший, але виходячи з усього вище сказаного можна точно сказати, що емоційні причини можуть бути більш поширені й можуть більш легко впливати на індивіда. Проте логічні причини, хоч можливо будуть поширені менше за емоційні й будуть більш складно формуватися, можуть здійснювати куди більший вплив на людину й робити переконаним послідовником своєї Церкви на суттєво вищому рівні.

Після розгляду логічних причин, я вважаю цілком можна стверджувати що, логічні причини будуть не менш впливовими, а можливо і більш впливовими ніж

емоційні причини непереходу з УПЦ (МП), адже вони з часом потенційно скоюють більший вплив на індивіда та формують глибше переконання у правильності вибору своєї Церкви ним. Як говорилося у згаданій вище літературі (Culotta; 2009) емоційні причини навряд чи зможуть привести до серйозної та осмисленої релігійності й якщо виходити з того, що емоційні причини засновані на інстинктах, що направлені на виживання та вигоду, то при не очікуваних та не сприятливих умовах вони перестануть діяти, а індивід відмовиться від своєї релігійної спільноти й вдасться до більш ефективних стратегій виживання у наявній ситуації. Логічні ж причини – більш глибокі, вони засновані не на емоціях, а, як я казав вище, на знаннях та переконаннях стосовно Церкви індивіда. Звичайно, якщо користуватися згаданою вище літературою, то це в більшості випадків можна також звести до підрахунку індивідом витрат і вигод, що він отримає, тільки на більш глибокому рівні. Через те, що вигоди, які надає релігія є надприродними та такими, що не можна ні спростувати, ні підтвердити й, зазвичай, куди більшими ніж вигоди від чого-небудь ще, то навіть якщо й трапляться не очікувані події індивід залишиться при своїй Церкві чи релігії, адже, за його думкою, отримає в кінці-кінців більш високу вигоду ніж втратить. Звичайно, за умови глибокого переконання у вірності та дійсності цих вигод. Таким чином, попередньо можна сказати, що логічні причини будуть менш згадуваними серед респондентів, адже вони формуються більш складно ніж емоційні із-за більших витрат сил та часу на опрацювання та осмислення відповідних знань про релігію та Церкву респондента, але вже сформовані, вони будуть мати більш сильний вплив на респондента, як члена Церкви, ніж емоційні.

1.5 Типологізація та категоризація понять

Важливим поняттям при аналізі причин непереходу є чинники, що позитивно впливають на сприйняття Церкви респондентом. На мою думку, їх

загалом можна розподілити на моральні чесноти, що наявні у церковній общині респондента, тобто те, що відчуває респондент у Церкві, діяльність Церкви та наявність релігійного досвіду в респондента у його дитинстві, а також наявності такого досвіду взагалі. До моральних чеснот можна віднести допомогу, чесність, дружність, згуртованість й так далі, відчуття людини це радість, спокійна атмосфера, відчуття розуміння, умиротворення, богоспількування людини. Окремо з цього переліку хотів би виділити діяльність Церкви, так як вона, на відміну від інших інституцій, традиційно має більшу довіру в суспільстві, а також, на думку української дослідниці Ольги Недавної (2011), сама діяльність Церкви може виступати фактором культурного та суспільно-політичного вибору людей. Таким чином діяльність Церкви можна так само розділити на дві категорії: взаємодія Церкви з суспільством та іншими Церквами, тобто соціально-направлена діяльність Церкви та діяльність Церкви, що направлена на самого індивіда, наприклад це допомога йому, просвітництво й подібне. На наявності релігійного досвіду в дитинстві я б зробив також особливий акцент, так як в дитинстві формується велика частина ідентичності людини його ставлення до навколишнього світу, а також, при умові наявності такого досвіду, ми можемо говорити про високий емоційний зв'язок людини з Церквою, яку вона відвідувала в дитинстві. Релігійний же досвід людини взагалі може бути не менш впливовим ніж дитячий в залежності від його типу. Так можна розрізнити наступні типи релігійного досвіду: досвід перебування в інших релігійних громадах тієї ж Церкви, досвід перебування в інших Церквах, релігійний досвід в інших конфесіях, досвід в інших релігіях, досвід перебування в секті. Також цей фактор можна типологізувати й за характером перебування в тій чи іншій релігійній спільноті, так він може активним, коли індивід приймав активну та регулярну участь у житті громади, посереднім, коли індивід лише час від часу брав участь у спільних справах релігійної громади, але все ж був її членом та – пасивним, коли індивід не брав або майже не брав участі у житті релігійної громади до якої належав. Ще одну типологізацію релігійного досвіду було запозичено у науковиці Наталі Іщук (2019), яка виділяє два його типи:

богоспількування та богоспоглядання, так «Богоспількування – це взаємодія, двоспрямований процес; дистанція в русі до єднання з Творцем, що долається молитвою. Богоспоглядання – інтенція-сприйняття до злиття з Богом.» (2019; ст. 40).

Також, я вважаю, що важливим поняттям є традиції Церкви. Так наприклад український дослідник І. Папаяні називає систему цінностей та традицій тим, що прив'язує індивіда до того чи іншого середовища існування у суспільстві(2009). Щоб пояснити це поняття його також краще розбити на декілька категорій. Так традиції можна розуміти, як установленні у всій Церкві свята, обряди та відповідні дії, які слід робити у відповідний час. Можна їх розуміти, як традиції окремої помісної Церкви чи регіону, тобто установлені членами певної Церкви чи жителями певного регіону події та порядок їх звершення у відповідний час із відповідним символічним насиченням. До прикладу можна привести освячення пасок на свято Пасхи. Також традиції можна розглянути й у контексті одної храмової громади, так це можуть бути особливо шановані празники храму, престольні свята, традиції збиратися після служби або після празників й так далі. Таким чином, у широкому сенсі, традиції це певні звички вірян Церкви вчиняти ті чи інші символічно наповнені та повторювані дії у відповідний час.

Також для релевантного аналізу слід попередньо розібрати явище не богослужбової діяльності Церкви. Так воно може приймати декілька виглядів. По-перше, це просвітницька діяльність, тобто організація Церквою або її окремими членами освітніх заходів. Вони в свою чергу можуть бути просвітницькі в сфері богослов'я або в сфері розширення базових наукових знань, або в сфері поширення церковних цінностей. Крім просвітницької діяльності Церква може займати ще й благодійністю. Тут можлива пряма благодійність від Церкви або ж її зусилля направлені на знаходження, організацію, згрупування та направлення капіталів інших благодійників. Ще одним з видів діяльності Церкви можна вважати її взаємодію із суспільством. Його також можна розділити на безпосередню взаємодію Церкви з владою,

соціумом, іншими країнами, великими організаціями, а також на її взаємодію з іншими церквами та представниками інших релігій.

На мою думку, важливим є поняття церковного оточення. Його можна розуміти, по-перше, як взагалі всіх членів Церкви, по-друге, як безпосереднього оточення релігійної громади індивіда й, по-третє, як найближче оточення індивіда в Церкві, тобто його друзів та близьких знайомих, можливо родичів, що також є членами Церкви. Також, я вважаю, правильним та необхідним розібрати поняття спілкування індивіда із членами релігійної громади. Важливість цього можна підтвердити думкою науковця О. Бучми (2001). Він стверджує, що релігійні відносини, а в тому числі і спілкування людини з членами релігійної громади, є вплетеними в усі сфери життєдіяльності віруючого й є тим, що визначає її. Так спілкування з членами релігійної громади можна розділити на декілька типів: церковне спілкування, тобто спілкування з такими членами, з якими індивід не має дружніх відносин. До цього можна віднести спілкування в самій громаді та під час поїздок або відпочинку разом із членами релігійної громади. Другий тип це дружнє спілкування, тобто спілкування із тими членами громади, що є друзями або знайомими індивіда, так, окрім попередніх прикладів, це може бути спілкування поза релігійною громадою, спільний відпочинок, участь у активістській діяльності Церкви. Третім типом спілкування я би виділив особисте спілкування, тобто спілкування з близькими членами Церкви, це може бути, окрім всього вище згаданого, спілкування індивідів вдома, спільна діяльність, близьке особисте спілкування.

Важливим є поняття активності індивіда, як члена Церкви. Під нею я розумію те наскільки індивід залучений до церковного життя та до життя своєї релігійної громади та наскільки часто приймає у ній участь. Так активність, в цілому, можна розділити на декілька рівнів: початкову, коли індивід лише час від часу відвідує богослужіння, помірну, коли індивід є повноцінним членом церковної громади, регулярно відвідує богослужіння та частково бере участь у житті громади та повну, коли індивід є повноцінним членом громади, регулярно

відвідує богослужіння та майже завжди бере участь у житті храму, ідентифікує себе саме його парафіянином.

Також важливо зрозуміти та визначити поняття ставлення індивіда до інших Церков. В цілому його можна розподілити на позитивне, нейтральне та негативне. Позитивне це те, при якому індивід добре ставиться до іншої Церкви, вважає її рівнозначною своїй, у такого індивіда не виникає сумнівів у канонічності чи правильності іншої Церкви або її цінностей. Нейтральне ставлення виражається у тому, що індивід не впевнений у вірності чи не вірності, канонічності чи не канонічності іншої Церкви й тому не може сформулювати конкретне ставлення щодо неї. Або ж він не вважає Церкву вірною та канонічною, але за умови відсутності у неї насильницьких дій не бачить в її існуванні проблеми. Негативне ставлення зумовлюється або переконаністю індивіда у не канонічності, не вірності Церкви, або засудженням її діяльності, або ж засудженням норм та цінностей іншої Церкви. Також я хотів би відмітити думку однієї української дослідниці Наталії Мадей щодо особливості ставлення до інших Церков в Україні (2009) так вона вважає, що в українському суспільстві різноманітність християнських конфесій сприймається скоріше не як нормальна ситуація чи релігійний плюралізм, а скоріше як певний розкол, відхилення від норми, яке слід побороти.

Також, я вважаю, що не менш важливим є розуміння відношення вірян до духовенства Церкви, адже саме духовенство є духовними лідерами вірян, впливають на їх світогляд та є одним з тих факторів, що залучає та утримує індивіда в Церкві. Цей фактор можна розділити на декілька основних категорій це ставлення до священників із релігійної громади індивіда, ставлення до вищого духовенства, тобто до єпископату Церкви, ставлення до нижчого духовенства, тобто до дияконів та ставлення до всього духовенства загалом, яке не є служачим в релігійній громаді індивіда. Загалом ставлення до всіх категорій, окрім першої можна розділити на декілька видів: негативне, позитивне, нейтральне та критикує, тобто таке, що не має різко негативного відтінку чи заперечування

влади та авторитету духовенства, але критикує їх дії, переконання чи слова. Для категорії священиків, що служать у релігійній громаді людини, я вважаю, наявні всі типи ставлення, що характерні для інших категорій, а також можуть бути додані ще декілька. Так може бути наявне ставлення до священника, як до духовного отця або радника, як до авторитетного друга, а також, як до безсумнівного авторитету, тобто такого, при якому судження священника не ставляться під сумнів й вважаються беззаперечно істинними.

На мою думку, важливо також розуміти варіанти того, що індивід отримує від своєї віри та Церкви. Я вважаю, що тут наявні дві основні категорії. По-перше, це матеріальні блага, які можуть виражатися у вигляді допомоги Церкви людині у вигляді необхідних речей або ж їжі або, якщо вона виконує певну роботу в Церкві – отримання грошової або матеріальної винагороди. По-друге, це духовні блага. Їх також можна розділити на декілька типів: отримання доступу до церковних таїнств: сповіді, причастя, хрещення й так далі, можливість богоспілкування індивіда, а також задоволення індивідом своїх емоційних потреб, наприклад потреби в соціумі, спілкуванні, дотримання традицій, відчуття того що людина чинить правильно й так далі.

Важливим є також поняття самоідентифікації індивіда. Адже від того, як себе визначає індивід залежать його дії й взагалі світосприйняття. Згаданий вище І. Папаяні (2009) зазначав, що ідентифікація – це те, що дозволяє людині позначати своє власне Я, а також те, що формує ідентичність людини, тобто її належність до тої чи іншої соціальної спільноти, в нашому випадку до спільноти УПЦ (МП). Тут можна згадати думку А. Арістової (2005; ст. 79), так вона вважає, що одним із можливих визначень релігійної самоідентифікації індивіда можна вважати усвідомлення ним своєї приналежності до конкретної Церкви, конфесії, діючої релігійної організації або ж громади. На мою думку, самоідентифікація може виражатися у двох рівнях: глобальній та локальній. Під глобальною ідентифікацією я розумію визначення себе індивідом на рівні приналежності до релігії та конфесії. Це таке самовизначення як православний, православний УПЦ

(МП), православний українець тощо. Локальна ідентифікація – це визначення себе відносно конкретного храму, релігійної громади, місця, регіону. Це такі форми ідентифікації, як наприклад, прихожанин храму Святого Миколая, прихожанин кафедрального собору, вірний такої-то єпархії тощо.

Також не менш важливо розуміти фактори політичного характеру, що можуть вплинути на вибір індивідом своєї Церкви. На мою думку, для Українського суспільства їх можна розділити на декілька основних типів. Першим я б виділив вплив ситуації на Донбасі. Також слід виділити значну важливість фактору мови богослужіння, його актуальність можна підтвердити думкою українського науковця Г. Трофанчука (2017), який наголошує на надзвичайній вагомості мовного питання. Для УПЦ (МП) мова богослужіння – церковнослов'янська, тож цей фактор може бути розподілений серед людей на чотири категорії: ті, хто вважає необхідним змінити мову, ті, хто переконаний у відсутності необхідності у змінах, ті, хто вважає, що мова богослужіння може бути зміною в залежності від регіону та вподобань вірян, а також ті, для кого не існує проблеми мови богослужіння в Церкві. Ще один тип цього фактору це вплив на відношення до УПЦ(МП) її зв'язку з РПЦ. Цей фактор також можна розділити на декілька категорій. Так цей вплив може бути позитивним, тобто, коли індивід бачить позитивні наслідки від зв'язку УПЦ(МП) з РПЦ, може бути негативним, коли такі наслідки вбачаються негативними або ж засуджується сама наявність цього зв'язку, а також можлива відсутність такого впливу, коли існування цього зв'язку визнається, але він не є для людини фактором, що впливає на її відношення до УПЦ(МП).

Останнім, на мою думку, важливим фактором про який слід зазначити є канонічність. Це надзвичайно важливо, адже може грати вирішальну роль у виборі людиною своєї Церкви. Я вважаю, що вплив цього поняття можна розбити на три категорії. В першу я би виділив сильний вплив канонічності, коли канонічність є одним з головних та необхідних факторів вибору Церкви, друга категорія це слабкий вплив, коли канонічність не є тим на основі чого індивід

робить вибір у вигоду тієї чи іншої Церкви, третя категорія це незначний вплив, вона відрізняється необізнаністю індивідів у тому, що таке канонічність, таким чином канонічність тут буде позитивним фактором, але гратиме не значну роль у виборі Церкви, а скоріше роль гарного бонусу.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ НАПІВСТРУКТУРОВАНИХ ІНТЕРВ'Ю ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРИЧИН НЕПЕРЕХОДУ З УПЦ(МП)

2.1 Методологія та опис проведення дослідження

Дослідження проводилося за допомогою якісницького підходу методом глибинних напівструктурованих інтерв'ю з активним членами релігійних громад УПЦ (МП) Херсону та Києва. Був обраний саме цей спосіб збору інформації, адже він дає змогу інтерв'юєру отримати від респондента більш детальну, глибоку та різноманітну інформацію з теми дослідження. Більше того при напівструктурованому інтерв'ю є можливість отримати не тільки інформацію по запланованим питанням, а й неочікувані, проте потенційно корисні для дослідження відповіді респондента. Також метод глибинних напівструктурованих інтерв'ю не сковує респондентів у відповідях, сприяє більш розслабленій атмосфері, що також позитивно впливає на ширину та детальність отримуваної від респондента інформації.

Перед кожним інтерв'ю проводилося невелике анкетування, що дозволило зібрати соціально-демографічний пласт інформації про інформантів. Питання в анкеті (ДОДАТОК Б) стосувалися статі респондента, його або її віку, сімейного стану, наявності дітей. Також за допомогою питань цієї анкети визначалася частота відвідування богослужінь та релігійність батьків респондентів.

На основі опрацьованої літератури, а також результатах першого розділу роботи були визначені та категоризовані основні потенційні причини непереходу вірян з УПЦ (МП) до інших православних церков, зокрема до ПЦУ на основі чого був створений гайд(ДОДАТОК А) для проведення напівструктурованих глибинних інтерв'ю.

Сам гайд для проведення інтерв'ю був умовно розділений на дев'ять частин. В першій частині передбачалось проведення короткого анкетування, про яке зазначалося вище. Основна задача другої частини – виявити елементи відвідуваних респондентами храмів та Церкви, які викликають у них симпатію, а також тих які вони б покращили. В наступній частині визначається важливість для опитуваних наявності цінностей та традицій притаманних їх релігійній громаді. У наступній частині досліджується зв'язок між тим чи впливає Церква батьків на вибір Церкви респондентів. Четверта частина питань покликана дати інформацію про важливість та вплив священників респондентів на їх зоставання у Церкві, а також вплив та важливість церковного оточення для респондента. Задача п'ятої частини питань полягає у порівнянні ставлення респондента до своєї Церкви та інших Церков та їх цінностей, а також виявлення самого ставлення респондента до інших Церков. Наступна шоста частина виявляє причини відвідування респондентом своєї Церкви та вигоди, що він від неї отримує, також отримуються думка самого респондента про його причини непереходу та його ставлення до своєї Церкви. В сьомій частині ми отримуємо інформацію про те чи впливає ситуація на Донбасі на ставлення до своєї Церкви, а також потенційно чи впливають на це взагалі політичні події. Також виявляються особливості ідентифікації респондента й наявність важливості мовного фактору серед респондентів, тобто важливості для респондента мови богослужіння, наявність можливості та необхідності зміни мови богослужіння. У восьмій частині інтерв'ю виявляється важливість для респондентів фактору канонічності Церкви. В останній дев'ятій частині виявляється наявність асоціації себе та емоційного зв'язку з конкретним храмом або місцем у респондента, а також наявність емоційного зв'язку респондента з початком його релігійного життя. Гайд з відповідними питаннями знаходиться у додатку А.

Анкету, про яку було згадано вище також можна умовно розділити на три частини. Перша частина надає нам стандартну інформацію про соціально-демографічний блок, друга надає інформацію про релігійність батьків

респондента. Третя частина виявляє те чи відвідує респондент богослужіння, а також частоту цих відвідувань.

Для проведення інтерв'ю респонденти обиралися серед активних членів релігійних громад Херсона, Києва та Нової Каховки за критерієм доступності. Було прийняте рішення, що для виявлення причин непереходу з УПЦ МП необхідні саме активні члени релігійних громад, а не просто ті, хто номінально визначають себе вірним УПЦ МП, але не приймають реальної участі у її житті. Думка останніх навряд чи може свідчити про погляди, які можуть бути наявні у церковних громадах вірян УПЦ МП. Ті ж, хто є активними членами Церкви потенційно впливають на позицію Церкви та формують її, адже для релігійної громади буде важливою думка тих, хто в неї залучений, а не тих, хто відвідує храм менше ніж раз на місяць. Таким чином саме активні члени релігійної громади можуть надати найбільш релевантну інформацію щодо позиції членів УПЦ (МП), адже вони носії цієї позиції.

Активність члена релігійної громади була визначена частотою відвідування богослужінь індивідом. Так, якщо респондент відвідує богослужіння два рази на місяць та більше, то він вважається активним. Для визначення активного члена релігійної громади бралось до уваги лише відвідування богослужіння у храмі, бо часта домашня молитва загалом не вважається тим, що робить респондента активним членом саме релігійної громади.

Членство у церковній спільноті визначалося за частотою відвідування богослужінь. Так ті, хто відвідував богослужіння два рази на місяць або більше визначалися, як члени церковної спільноти. Одним з критеріїв відбору інформантів для дослідження була максимальна їхня відмінність між собою. Це було необхідно для того, щоб отримати найбільш різноманітні результати та максимальний спектр чи віяло причин непереходу з УПЦ (МП). Так у респондентів були відмінності за віком, статтю, сімейним статусом, положенням у суспільстві, зайнятістю та активністю в Церкві.

Інтерв'ю проводилися у онлайн режимі через програму Zoom або ж, у деяких випадках, у телефонному режимі за допомогою гучномовця. Це було спричинено карантинном та значною відстанню між деякими респондентами та інтерв'юером. За вимогою респондентів під час інтерв'ю міг бути наявним або лише аудіо зв'язок, або ж і аудіо, і відео зв'язок. Мова інтерв'ю визначалася до його початку й обиралась за бажаннями респондента: українська або російська. В середньому інтерв'ю тривали 50 хвилин. Найкоротше інтерв'ю тривало 35 хвилин, найдовше – 95 хвилин.

Отже, дослідження ґрунтується на 11 глибинних напівструктурованих інтерв'ю з активними вірянами - членами церковних громад УПЦ (МП). У таблиці нижче (Табл. 2.1) наведено детальнішу інформацію про респондентів (інформантів).

Таблиця 2.1. Інформація про респондентів

Номер	Стать	Вік	Місто проживання
Респондент 1	Жіноча	19	м. Херсон
Респондент 2	Чоловіча	74	м. Херсон
Респондент 3	Жіноча	16	м. Херсон
Респондент 4	Жіноча	42	м. Херсон
Респондент 5	Жіноча	44	м. Херсон
Респондент 6	Чоловіча	60	м. Херсон
Респондент 7	Чоловіча	35	м. Київ
Респондент 8	Жіноча	38	м. Херсон
Респондент 9	Жіноча	20	м. Нова Каховка
Респондент 10	Чоловіча	23	м. Київ
Респондент 11	Чоловіча	28	м. Херсон

Відмов від інтерв'ю не було. Точка насичення (тобто повторення змістовних тверджень) відбулася на дев'ятому інтерв'ю після чого було

проведено ще два інтерв'ю, та інформація була загалом повторюваною й було вирішено закінчити процес збору даних.

2.2 Аналіз емоційних причин не переходу з УПЦ (МП)

Слід розпочати з того, що підтвердились очікування щодо того, що серед респондентів найбільш згадуваними були емоційні причини непереходу з УПЦ (МП). З них, як і очікувалося, найбільш говорили про соціально-зумовлені причини.

Одною з важливих причин непереходу є симпатія респондентів до членів їх релігійної громади. Так більшість зазначили, що в цілому церковне оточення їм подобається, значна кількість з них сказали, що спілкуються з його членами поза церковними справами. Деякі зазначили, що вони є колегами по роботі з членами церковної общини, інші, що мають товаришів серед церковної громади. Так на питання «Чому Ви спілкуєтеся з членами церковної общини поза храмом?» одна з респонденток зазначила:

«Тому що вони мої друзі, рідні ...» (Респондент 3).

В цій відповіді криється ще одна цікава річ, яка хоч і не часто згадувалась респондентами, все ж заслуговує на увагу, а саме те, що серед членів церковної общини є рідні або члени сім'ї респондента.

В інтерв'ю з іншою респонденткою, ця тема була розширена. Так одною з соціально-зумовлених причин не переходу з УПЦ (МП) є наявність активістських центрів, де люди ведуть певну благодійну, просвітницьку діяльність так про відношення людей у такому центрі було сказано:

«Ну, у нас є там центр «Життя» і я, коли по можливості у нас були збори, там дівчатка волонтери навіть з Чорнобаївки приїжджають ... Ну це ось настільки з цими людьми не спілкуєшся часто, але коли з цими людьми

зустрічаєшся не знаю ... на стільки і турботу, і увагу один одному кожен приділяє...» (Респондент 5).

Виходячи з цього бачимо, що наявність таких центрів ще більше згуртовує людей в одну спільноту, а у самої людини виникає сильніша емоційна прив'язка до цієї спільноти, а отже – і до Церкви загалом, бо ця спільнота ідентифікується як церковна.

Приблизно в такому ж ключі респондентами описувалися спільні поїздки, благодійні акції, відпочинки, заходи та паломництва. Це ще раз підтверджує важливість для респондентів спілкування та зв'язку із їх релігійною громадою.

Ще одним підтвердженням цього фактору є такі спостереження. Серед того, що подобається одному респонденту в релігійній громаді, одним з перших було назване відчуття того, що його визнають членом Церкви, що там (в громаді) всі «свої», всі одне одного знають. Цікаво, що це характерно саме для тих релігійних громад, до яких людина ходить регулярно. Так один респондент зазначив:

«Ну ось в інших храмах такого нема, ну ось тут, наприклад, в Києві усі прийшли на службу, як на роботу, розписалися, пішли. Прийшли причастилися, священник службу провів і все, і ніхто нікого знати не знає. А там постійне спілкування. Ну може це тому що місто мільйонник» (Респондент 10).

Таким чином з вище сказаного випливає наступна причина непереходу з УПЦ МП: наявність сильного емоційного зв'язку індивіда з членами релігійної громади та з Церквою загалом.

В підтвердження цієї причини слід навести наступне спостереження в якому можна побачити наскільки важливий для респондента саме його храм і що лише там він в повній мірі відчуває себе членом Церкви. Так респондент зазначив:

«Ну запитують чому ти аж туди їдеш? Ось Церква є. Та ні, ось я сюди там я всіх знаю, як рідні вже всі» (Респондент 6).

Тут людина настільки зблизилась з членами громади, що вони вже стали для неї «рідними».

Цю причину можна також підтвердити одним з поодиноких тверджень респондентів щодо їх відношення до Церкви та храму. Так одна з респонденток зауважила своє невдоволення тим, що її діти не часто ходять до Церкви й акцентувала увагу на тому, що вони не займаються в недільній школі, не товаришують з дітьми з храму. Тут можна побачити, як людина виражає своє невдоволення тим, що її діти не будують відносин з церковним оточенням, емоційно не прив'язані до нього й до Церкви. Таким чином ще раз підкреслюється важливість для людини спілкування з церковним оточенням та емоційного зв'язку з ним..

Більшість членів родини респондента не були активними членами релігійної громади, але майже завжди респонденти зазначали, що мають одного або ж двох членів сім'ї, які так само є релігійними та є членами релігійної громади. Так деякі респонденти зазначали, що їх родичі, хоч і вірять у Бога, все ж відвідують богослужіння лише по великих святах. Інші, хоч про рідних і не зазначали, проте казали, що мають релігійних батьків, з якими разом відвідують богослужіння та які привели їх до Церкви. Один з респондентів зазначив, що близьким членом сім'ї, який відвідує з ним Церкву є його жінка, а інший зазначив, що знайшов у Церкві свою жінку (дружину).

Отже видаються пов'язаними між собою релігійність близького члена сім'ї та релігійність самого респондента, а також те чи залучені до релігійної громади члени сім'ї та найближчі особи інформанта. Хоча говорити про залежність або ж причинно-наслідковий зв'язок тут не можна.

Також деякими респондентами було зазначено, що їм в їхньому храмі подобається дружня обстановка, люди, що там знаходяться, одна з респонденток на питання чому саме це важливо добре відповіла наступними словами:

«Чому це важливо? Ну ось коли ... людина по суті одинак так ... але коли є можливість спілкування, з людьми, які з тобою рухаються в одному

напрямку, то надає якусь упевненість, хочеться подбати про людину або приємно, коли про тебе піклуються, ну ось так ...» (Респондент 5).

В цих словах можна побачити, що респонденти через Церкву, через спілкування в Церкві отримують собі дві вигоди. По-перше, знаходять однодумців та друзів, згуртовуються та відчують себе частиною церковної громади чи спільноти й отримують через це відчуття безпеки. Це призводить до задоволення другої вигоди - впевненості в отриманні допомоги від церковної спільноти у разі необхідності та реалізація себе через допомогу іншим.

Також у членах релігійної громади респондент знаходить однодумців, схожих на себе людей, один респондент виразив це ставлення до інших членів громади так:

«Ну ось спільне розуміння, соратники, люди, які в Бога вірять, я думав, що я один такий, а виявляється ще є люди.» (Респондент 6).

Отже, бачимо, що члени Церкви стають для респондента не лише одновірцями, а й друзями, товаришами, його близьким оточенням.

Таким чином підтверджується очікування щодо значної суб'єктивної важливості для респондентів соціально-зумовлених емоційних причин непереходу з УПЦ(МП). Також тут можна побачити таку соціально-зумовлену причину, як важливість відчуття безпеки та впевненість у безвідмовній допомозі через членство у церковній спільноті.

Спільним для багатьох респондентів було те, що більшість вважала, що християнин має робити добрі справи і заодно через це проповідувати та показувати свою віру. Так одна з респонденток зазначила:

«Православні повинні робити добрі справи і прославляти через це Бога, християнин повинен допомагати ... показувати іншу сторону медалі ... показувати сімейні цінності, яким може бути високоморальною людина...»(Респондент 5).

На питання чи долучаються вони до таких справ, більшість відповідала ствердно. У цьому можна вбачати наступне: респонденти, що ідентифікують

себе, як православні християни вважають такі діяння правильними й долучаються до них. Таким чином добрі дії стають частиною їх релігійної ідентифікації, а роблячи їх вони підтверджують свою ідентифікацію, самостверджуються, як християни, а також самореалізуються через «добрі справи». Відчуття ж самореалізації, що індивід отримує від Церкви саме по собі вже є емоційною причиною людини залишатися у Церкві.

Деякі респонденти напряду говорили, що вони реалізуються через Церкву, так одна з респонденток зазначала, що вона несе служіння в церковному хорі й через це реалізується. Після питання чому хор важливий для неї вона відповіла: *«Тому що він є я» (Респондент 3)*. І далі підтвердила, що вона реалізується через хор на пряме питання-уточнення.

Також деякі респонденти зазначили, що отримують задоволення через спільні добрі діяння. Одна з респонденток говорила про це так: *«Ну ти ось робив і тобі добре стає» (Респондент 3)*. З цього можна сказати, що така діяльність у Церкві дає індивіду не тільки відчуття самореалізації, а й задоволення.

Було й інше спостереження щодо творення респондентами добрих справ. А саме, що вони не тільки отримують задоволення та реалізуються, а й бачать в цьому спосіб проповідництва своєї Церкви та наближення себе до Бога. Одна з респонденток зазначала:

«Реалізувати свої християнські якості, тобто кожен християнин повинен себе реалізувати у справах, а це один з видів, як він це може зробити (...) Перше ти популяризуєш Церкву серед людей таким чином, а друге це твій особистий підйом, крок до Бога.» (Респондент 8).

Бачимо тут підтвердження індивідом своєї релігійної ідентифікації, а також спосіб її вираження. Також це ще один варіант реалізації себе в Церкві як вірянина через проповідництво.

Таким чином як одну з причин непереходу людини з УПЦ (МП) слід виділити те, що Церква стає для індивідів місцем де вони мають змогу отримати відчуття задоволення та самореалізуватися. Важливою є й можливість

підтверджувати для себе свою релігійну ідентифікацію в Церкві, а також її правильність.

Схожу причину було виявлено в інтерв'ю з одним із респондентів:

«Що я отримую? Та напевно все. Як я розвиваюся, ким я став, це все чисто завдяки моїй вірі. Ну завдяки перш за все Богу. Ну в принципі всі мої якості, це все від Бога.» (Респондент 10).

Тут людина не стільки реалізується в Церкві, скільки вважає Церкву, свою віру причиною своєї реалізації, тим, що сформувало її особистість та дозволило досягнути те, що було досягнуто. Отже, одною з причин непереходу є бачення в Церкві джерела своєї реалізації та досягнень. Це робить ще сильнішим емоційний зв'язок між Церквою та людиною.

Щодо уявлень про священників в своєму храмі, то майже кожен говорив про них позитивно. Зазвичай їх описували такими словами, як мудрі, вимогливі, терплячі, дуже уважні, турботливі, такі, що відповідально ставляться до проведення богослужіннь, інтелектуальні, харизматичні..... Одна з респонденток так сказала про своїх священників:

«По-справжньому гідні люди, які дійсно були покликані Христом для служіння.» (Респондент 4).

Це звичайно свідчить про надзвичайно високий авторитет священників, а значить і про потенційну силу їх впливу на світогляд та рішення респондента. Також цей фактор можна краще зрозуміти подивившись на те, кого в священниках вбачають респонденти. Одна респондентка називала їх гарними проповідниками, гарними вчителями, такими до кого можна звернутися за порадою. Бачимо, що священник для респондента це той, хто володіє кращими, повнішими та правильнішими знаннями, ніж сам індивід, адже визначається, як хороший вчитель, а також є таким, що може давати респонденту поради, а значить впливати не тільки на його релігійне, а й на особисте життя. Звичайно це ще більше посилює й емоційний зв'язок індивіда з Церквою та священниками, і їхній авторитет для нього.

Також одна з респонденток сказала таке:

«Самі нас сварять і самі неправильно служать в деяких моментах.»(Респондент 3)

Більше недоліків, крім вказаних, зазначено не було. Можемо зробити висновок, що окрім високого авторитету священників в очах респондентів між останніми та священниками існує наявність певного емоційного зв'язку, що пов'язаний не лише з відносинами священник-мирянин, наставник-учень, а й відносини рівних, тобто вірянин-вірянин. В цьому можна побачити, з одної сторони, наявність критичного погляду на священників серед вірян, а також можливу наявність більш близького зв'язку між вірянином та священником, що дозволяє виникнення таких відносин.

Отже, високий авторитет (своїх) священників та емоційний зв'язок із ними також є одною з причини непереходу індивіда з УПЦ (МП).

Також один з респондентів зазначив, що йому подобається його храм через те, що йому дуже подобається частина священників у його храмі, а з деякими він є товаришами. Цей же респондент зазначав, що він не вважає інші Церкви неправильними або не канонічними, але все ж ходить у цей храм УПЦ (МП). Таким чином у цьому твердженні бачимо одразу дві причини. По-перше, авторитет священників й емоційний зв'язок з ними. По-друге, підтвердження важливості зв'язку з церковним оточенням, а також дружби з членами цього оточення як причини непереходу до інших Церков. Тут головну роль грає вже не сама Церква, а саме ті соціальні зв'язки, які респондент установив в своєму храмі.

Також одним респондентом було зазначено, що ідеальний священник має бути таким, що повністю зможе пропустити проблему людини через себе, зрозуміти її та допомогти. В цьому можна спостерігати не тільки те, який у людини є ідеал священника, а й те, що вона хоче отримати від священників та Церкви загалом. Тут ми можемо спостерігати, що людина бачить у своїй Церкві місце, де до неї можуть проявити розуміння та долучитися до її проблем і

переживань. Таким чином Церква стає не лише місце молитви, а й місцем вирішення людиною своїх емоційних потреб, а священники потенційно стають людьми, яким людина може довіритися. Це також слід виділити в окрему емоційну причину непереходу, яка собою підкріплює важливість емоційного зв'язку з церквою та храмом, як іншої причини непереходу.

Продовжуючи описувати священників, як причину непереходу з УПЦ (МП), думаю, слід сказати про наступне. Одним з респондентів було зазначено, що одним з того, що йому подобається в Церкві є наявність в ній священників, що дійсно намагаються проповідувати Христа, висловлюються просто і підводять людину до особистого діалогу з Богом. В цьому можна побачити, що для респондента є важливим не стільки сама Церква, скільки його особисті відносини з Богом і наявність в його Церкві священників, що спонукають до цього є для респондента важливим. Тож, причиною непереходу можна виділити ще й можливість та підтримку побудови в Церкві особистих відносин з Богом. Також у окрему причину слід виокремити відносини індивідів зі священниками. Для підтвердження цього я хочу процитувати слова одної респондентки. Так, на моє питання стосовно того чи послідувала би вона за священниками в інший храм, якщо їх переведуть до нього, вона відповіла

«Думаю за священниками пішла б.» (Респондент 4).

Отже, тут ясно бачимо, що священнослужитель є таким фактором, що має для респондентів дуже велике значення, як для членів релігійної громади та може навіть бути значнішим ніж фактор самого храму. Таким чином священники – це ще одна емоційна причина, що потенційно може впливати на вибір людиною Церкви.

Якщо виділяти інші емоційні причини, то думаю слід згадати відповіді на питання, навіщо людина ходить до Церкви та що їй це дає.

Так на питання, що вам дає Ваша Церква та віра більшість респондентів зазначали, що це шлях правильного життя, цінності, які можна передати своїм дітям, створення миру та любові у сім'ї, радість. Тобто в цілому респонденти

називали різні духовні цінності, які вони отримують чи можуть отримати в Церкві. Якщо узагальнювати, то респонденти бачать в Церкві один з інструментів налагодження та гармонізації свого життя.

Також ще однією відповіддю на питання, що респонденти отримують від своєї Церкви деякі респонденти зазначали, що це можливість долучатися до церковних таїнств. В цілому ця причина схожа і в деякій мірі підтверджує бачення респондентів у Церкві інструмент для налагодження свого життя, тому що у відповідь а питання чому важливо долучатися до таїнств, можна відповісти словами одної з респонденток:

«Коли з'єднуєшся в таїнстві Євхаристії з Богом, то тоді ти очищаєшся і вже є такі моменти, коли Господь направляє не тільки туди, куди тобі хочеться, а туди, куди буде краще для тебе.» (Респондент 5).

В цій цитаті можна побачити два моменти, по-перше, для деяких респондентів Церква це ще один інструмент для направлення життя в ту сторону де буде «краще для них», а по-друге, тут можна побачити не скільки важливість для респондентки налагодження свого життя так щоб їй було добре, як налагодження свого життя так, щоб воно проходило в мирі з Богом, в злагоді з ним. Друга причина може бути одночасно, як і самоціллю, так і такою ціллю, побічним ефектом від якої буде гармонізація життя респондентки.

Та якщо духовні цінності у різних респондентів, хоч і були схожі, але в цілому різнилися, то окремою духовною вигодою, яку назвав майже кожен респондент є надія на спасіння, потрапляння у «Царство Небесне». Так одна респондентка на питання чому вона ходить до Церкви, що від цього отримує відповіла:

«Ну тому що я, я хочу врятуватися, я хочу порятунку своєї родини, потрапити в Царство Небесне. Це головне.» (Респондент 1).

На мою думку, це є одною з головних «вигод», що отримує член Церкви й яка є фактором, що обумовлює більшість причин непереходу. Так, якщо ціль респондента спасіння і він переконаний, що його можна отримати лише в його

Церкві, що лише в його Церкві присутній Бог і тільки в ній дійсні таїнства, то одразу стає зрозуміла важливість інших причин, наприклад таких, як канонічність Церкви, про яку буде йтися нижче, або важливість церковних таїнств. В цілому, думаю, надію на спасіння, яке індивід отримує в своїй Церкві можна виділити як ще одну причину непереходу з УПЦ МП.

Був помічений ще один фактор, який може впливати на виникнення емоційного зв'язку між релігійною громадою та індивідом. Так сильну дію має факт того, що людина щось вкладала в храм, брала участь у його створенні чи устаткуванні. Наявність цього факту викликала в респондента відчуття того, що храм це те, що він сам побудував, що він витратив своє на щось важливе, що він є причасним до храму, також це підсилювало ідентифікацію себе саме з цим храмом та цією релігійною громадою. Так один з респондентів яскраво проілюстрував це наступними словами:

«Ну, я ставлюся ось до нашого храму як? Ми його побудували, я туди дух вкладав. Пам'ятаєш, як ми росли, як ми оце лазили? Нічого собі! Звичайно ж це моя Церква, таке у мене сприйняття.» (Респондент 6).

Інша респондентка зазначила, що вони мають гарну традицію складатися разом з іншими вірянами коштами на нові ікони й дарувати їх храму. Інший респондент зазначив, що приймав участь у будівництві храму, допомагав у цьому й тепер вважає його вже своїм, таким, до якого *«доклав своїх рук»*.

Таким чином, людина, вклавши у храм свої ресурси, вже відчуває себе причасною до будівництва, прикрашення, утримання та взагалі існування цього храму, факт вкладення сил, ресурсів індивіда в розбудову храму викликає сильний емоційний зв'язок між ним та цим храмом й його громадою та, на мою думку, цілком може бути виділено в окрему причину непереходу з УПЦ (МП).

Ще одною емоційною причиною непереходу слід назвати те, що деякі респонденти відвідували Церкву з дитячого віку й продовжують її відвідувати. Це свідчить про встановлення тісного емоційного зв'язку з Церквою та

знаходження шляхів реалізації себе в ній. На питання, чому ви відвідуєте Церкву та що отримуєте від неї одна респондентка дала такі відповіді:

«Я отримую умиротворення, багато нервів іноді, досвід, благодать при молитві і спокій.»; «Тому що в ній знайшла себе, я в храмі з пелюшок. Співаю в хорі, прославляю Бога своїм співом. » (Респондент 3).

Також дитячий релігійний досвід може впливати на неперехід з УПЦ (МП) з двох причин. По-перше, у деяких респондентів наявні яскраві емоційні, дитячі спогади про саме цю Церкву або конкретний храм. Так один з респондентів розказав про свою дуже сильні, позитивні почуття, коли він був в храмі в дитинстві, і зазначив:

«Ну ось у мене з дитинства. Я пам'ятаю, як я ходив і у мене дух захоплювало! Свічки ось це все.» (Респондент 6).

По-друге, відвідування конкретного храму з дитинства формує звичку ходити саме до цього храму й продовження цього вже й у зрілому віці. З приводу цього один з респондентів сказав:

«Чому в ту ж Церква ходжу? Ну тому що батьки почали водити ще коли я був зовсім маленьким ну а вже потім навіщо відриватися якщо вся сім'я в одному місці знаходиться.» (Респондент 9).

Отже, бачимо підтвердження самореалізації в Церкві, як одної з причин непереходу, тоді як іншою є звичка ходити саме в цей конкретний храм УПЦ МП, дитячий релігійний досвід у ньому та довгий зв'язок з ним.

Також варто зазначити, що більшість респондентів на питання чи змінили або додали б вони щось у своєму храмі / Церкві відповідали, що їм все подобається, як є зараз, або ж що вони не ті, хто має вирішувати щодо зміни в Церкві / храмі. З цього видно, що в цілому респонденти задоволені положенням справ у своїй Церкві / храмі й сприймають її як таку, що в цілому задовольняє їхні духовні потреби. Таким чином варто говорити про наявність високого авторитету Церкви у очах респондентів, а також відчуття задоволеності своєю

Церквою / храмом й відсутності потреби в її зміні, що в цілому можна також вважати одною з причин непереходу.

Була виявлена ще одна особлива причина, яка не була очікуваною, виходячи з теоретико-методологічного аналізу. Інформанти вказали на важливість їх особистого богоспількування та наявність сакральних переживань людини в Церкві. Деякі респонденти зауважили, що їм подобається в їх храмі молитва до Бога, можливість долучитися до сповіді та причастя. Одна з респонденток зазначала:

«... це те, що важливо для людини, щоб його стан душевний знаходився в зіткненні з Господом» (Респондент 5).

Також було цікаве спостереження стосовно того, що індивід вважає перебування в Церкві своїм призначенням, життєвим шляхом. Так два респонденти зазначили наступне:

«І йому може не подобається це, але якщо закликав тут вже не те, що подобається, там уже подобається не подобається він розуміє, що це його шлях просто і все.» (Респондент 8).

«Тому що я хрестився в нашій Українській Православній Церкві Московського Патріархату, і я повинен нести цей хрест до кінця.» (Респондент 2).

В цьому можна побачити ще одну, неочікувану причину непереходу, а саме можливість (та) переживання особистого досвіду богоспількування в храмі або ж загалом в Церкві респондента, а також відчуття респондентом приналежності до Церкви своїм життєвим шляхом, бачення в цьому сенсу свого життя. Цю причину слід також віднести до емоційних причин непереходу, адже саме емоції від таких переживань зближують людину з Церквою..

Також деякі респонденти зазначали, що мали досвід відвідування богослужінь в інших конфесіях та Церквах. При цьому всі, хто сказав про це, зазначили, що богослужіння в них викликали відчуття настороженості та того, що «щось не те». Це можна пояснити двома варіантами: або ж людина просто

не звикла до інших форм богослужіння й на емоційному рівні їй складно спілкуватися з Богом у новий спосіб, адже навіть у різних храмах одної Церкви богослужіння можуть трішки відрізнятися й це може просто не давати людині «настроїтись» для богоспілкування або ж тут можна побачити вплив попередньої причини й респондент просто не відчував саму наявність можливості богоспілкування в інших Церквах чи конфесіях. В підтвердження другого варіанта слід навести дві наступні цитати респондентів:

«Ну ось потрапив я в структуру протестантів. ... Але почуття, що я бути присутнім з Богом або присутність Бога між, з цими людьми я не відчув.» (Респондент 10).

«Ну, напевно, ось це відчуття, що там немає благодаті. Ну зайшла в храм допустимо, а там собака бігає. Питаю, а чого у вас собака бігає? Та нічого. Питаю, а куди у вас свічку можна поставити? Та куди хочете туди і поставте Ну така, коротше, помилка була.» (Йдеться про храм УПЦ(КП); Респондент 8).

В цих цитатах бачимо підтвердження того, що респонденти просто не відчують присутності Бога в інших Церквах та конфесіях, а також можливості спілкування з Ним, але крім цього в останній цитаті бачимо ще одну річ, яка потенційно може впливати на перехід з УПЦ(МП) виходячи з досвіду конкретного респондента, а саме відсутність впорядкованості та належного відношення в інших Церквах до самої Церкви, храму та релігійних цінностей важливих для респондента.

Цікаво було також і те, що серед респондентів практично не була важливою, при прийнятті рішення про залишання чи перехід в іншу Церкву, оцінка й порівняння респондентом цінностей своєї Церкви та інших Церков. Так більшість з респондентів не вважали свої цінності кращими чи вищими за цінності інших Церков та вважали їх в цілому подібними.

Одна з респонденток зазначила:

«Ну у кожного своє. (...). Вони так, не такі як ми, але у них цінності, які ми дотримуємося теж проглядаються » (Респондент 3).

Лише один респондент зазначив окремий ціннісний аспект / рису як те, що відштовхує його від інших Церков, при цьому вважаючи, що в інших цінностях Церкви в цілому єдині. Так, він сказав:

«Теоретично у нас з ними ось ці ось цінності вони збігаються, сходяться ... теоретичний. Як воно відбувається на практиці ... Єдине що тут можна згадати наш улюблений націоналізм, так ... » (Респондент 10).

Тобто в уявленні респондента існує певна асоціація інших Церков з націоналізмом, що є негативним аспектом в його уявленні. Отже можливо, для деяких вірних УПЦ МП, одним з мотивів не долучатися до інших Церков є асоціювання їх з націоналістичними цінностями (як вони їх розуміють).

Сама ж ситуація із відношенням до інших православних Церков виявилася доволі цікавою. В цілому думки респондентів розділилися тут на три категорії. В першу ввійшли ті, хто відноситься до інших Церков негативно, основні причини такого відношення це переконаність в неканонічності інших Церков, також ще одною причиною можна назвати бачення респондентами в основі інших (насамперед, православних) Церков не духовних начал, а політичних. Так один респондент зазначив, що не пішов би до іншої Церкви через те, що вона, за його думкою, зав'язана на політиці, а основні цінності хоч і співпадають з цінностями його Церкви, та є для неї незначущими.

В другу категорію ввійшли ті, хто в цілому ставиться нейтрально до інших Церков і таке їх відношення ініційовано декількома причинами. Одні необізнані у питаннях, що їх(Церков) стосуються й ще не сформували конкретної думки щодо цього. Інші респонденти ідентифікують інші Церкви, саме як «інші», але в той же час не повністю переконані у їх неканонічності. Таку думку можна проілюструвати словами одної з респонденток. Вона згадала історію про те, як один зі священників іншої Церкви літав(надприродним способом) під час молитви й сказала:

«Тобто у них там теж щось є значить»

«Ну не знаю З одного боку, чому Україна повинна бути з московським патріархатом, як ніби ми та Малоросія в 20 столітті ... але я не знаю де тут правда і що. Сподіваюся, що ми правда» (Респондент 3).

Таким чином можна стверджувати, що ця категорія респондентів не до кінця впевнена у неканонічності інших Церков й через це не може точно сказати, що інші Церкви є не правильними або ж такими в які не слід ходити.

Також до другої категорії можна додати тих, хто, хоч і вважає інші Церкви не канонічними, все ж ставиться до них нейтрально за умови, якщо ті не будуть насильницькими методами наvertати до себе або відбирати храми. Цих респондентів також можна додати до другої категорії, адже їх відношення до інших Церков також не є чітко вираженим, воно ні позитивне, ні негативне.

Третя категорія це ті, хто в цілому позитивно ставиться до інших Церков. Ці респонденти вважають інші Церкви так само канонічними, як й свою Церкву й відносяться до них, як до рівноправних Церков, хоч і не вважають їх своїми. Можна припустити, що таких серед активних вірян УПЦ МП буде меншість, проте це потребує подальших досліджень, насамперед кількісних.

Таким чином з інформації про ставлення до інших Церков для респондентів з першої та другої категорії можна виділити ще одну причину не переходу з УПЦ (МП), а саме: не впевненість у канонічності або ж впевненість у не канонічності інших Церков.

Такий важливий аспект, як канонічність Церкви можна було прослідкувати у навіть у власне релігійній самоідентифікації респондентів. Так всі респонденти вважали себе віруючими й православними, але на питання, що важливіше бути православним чи бути православним УПЦ (МП) деякі респонденти відповіли, що для них важливіше бути православним УПЦ (МП).

"Так, так, так. Звичайно краще бути в канонічній православній Церкві »
(Респондент 8).

Тут знов бачимо про важливість канонічності для респондентів, також в цій цитаті бачимо, що для респондентки існує лише одна канонічна Церква – УПЦ(МП).

Одною з причин, що була виявлена в ході аналізу є наявність власних традицій в релігійній громаді респондента. Декілька респондентів згадали, що вони разом з іншими членами громади зустрічаються по неділям, проводять бесіди, недільні школи, якщо є можливість їздять у паломництва, кожного літа їздять у табір тощо. Тобто бачимо, що у релігійній громаді респондентів наявний цілий ряд заходів, які вони проводять разом. Це звичайно підсилює зв'язок з Церквою та соціальні зв'язки в середині громади. Отже, одною з причин непереходу є наявність традицій та спільних заходів в релігійній громаді респондента, що також підвищує згуртованість.

Ще одною причиною непереходу є асоціація в індивіда правильності православ'я, центру православ'я з Росією та РПЦ. УПЦ (МП) для них є найближча до РПЦ, тому вони вважають, що мають бути членами саме цієї Церкви. Також є такі респонденти, що ідентифікують себе за національністю як росіян (руських), а в УПЦ (МП) бачать більш російську Церкву й тому є саме її членами. На підтвердження є цитата:

«Я вірю, що дійсно так центр православ'я – це Росія. Ну я російська людина, я не німець якийсь. Я ж тобі пояснюю, народився я в Радянському Союзі.» (Респондент б).

Таким чином бачимо, що для респондента важливо відвідувати саме російську Церкву, яку він бачить в УПЦ (МП).

Також тут можна зазначити певний фактор «спадковості» Церкви – так одна з респонденток зазначила, що вважає правильним ходити саме до тої Церкви, до якої ходили її батьки, діди, прадіди... Для деяких респондентів один з критеріїв правильності Церкви є те, чи відвідували цю Церкву їх пращури.

Останньою емоційною причиною, яку було виділено є посилення зв'язку респондента з його Церквою через відчуття «Ми» - «Вони», про яке я зазначав в

теоретичній частині. Індивід відчуває немов ворогів у тих, хто уявляється як «Вони», коли відбуваються певні звинувачення чи, як сказав респондент, «нападки» на Церкву й емоційно ще більше прив'язується до своєї Церкви. Так один з респондентів зазначив:

«Я ставлюся трепетно, тому що на неї нападають з усіх боків, на нашу Церкву. То забирають храми, я ж дивлюся всі ці передачі про дискусії церковні і всі ці розколи, а потім все глибше і глибше. Ось це у мене тривога щоб не допустити розколу ще одного в Церкві.» (Респондент 2).

Тут видно, що респондент сильно переживає за свою Церкву та її майбутнє й, що у людини після появи загроз ще більш підсилюється відчуття «Ми» із Церквою. Побачивши загрозу для своєї Церкви, респондент починає бачити її і для себе, що звичайно призводить до посилення його емоційного зв'язку з Церквою.

2.3 Аналіз логічних причин не переходу з УПЦ (МП)

Що ж до логічних причин, то очікування щодо них підтвердилися лише частково. Так їх дійсно згадували менше, ніж емоційні, але не всі зумовлювали більш глибокий зв'язок респондента з своєю Церквою та переконання у її правильності.

Наприклад, цікава ситуація виникла зі ставленням респондентів до мови богослужіння. Декілька з них були проти вводу інших мов богослужіння, але більшість респондентів, хоч і висловилися у підтримку продовження ведення богослужіння на церковнослов'янській мові, в цілому не були проти введення російської чи української мови. За цим критерієм респондентів можна було розділити на три категорії. Перша – ті хто вважає такі зміни позитивними, адже ці мови всі будуть розуміти. Так один з респондентів сказав:

«У моєму розумінні, в моїй системі цінностей, я вважаю, що богослужбова мова повинна бути тою, яку люди розуміють, церковнослов'янську люди не розуміють, ахах, проблема в цьому. Мова важлива, але вона важлива для розуміння (...) але припустимо коли людина початківець, вона тільки приходить, слухає і ось вона взагалі не може зрозуміти, що навколо відбувається. Та й половина людей, які слухають, які давно в храмі, вони не можуть зрозуміти, не можуть зрозуміти, розумієш ... »

(Респондент 7).

Друга категорія – ті хто не вважає такі зміни необхідними. Таку думку вони аргументують тим, що до церковнослов'янської мови вже всі звикли й розуміють, тож великого сенсу вводити іншу мову не має, але все ж негативного ставлення до таких (потенційних) змін вони не мають. Так один з респондентів зазначив:

«Ну дивись, якщо за догматами можна, то я проти взагалі не буду.»

(Респондент 9)

Третя категорія – це ті, хто негативно ставиться до введення нових мов богослужіння, бо церковнослов'янська мова це «чиста» мова, бо з нею в Церкві передаються традиції, бо не Церква та її спільнота має підлаштовуватись під слабкості нових чи нерелігійних людей, а люди під Церкву. Також вони вважають церковнослов'янську мову доступною для розуміння й в цілому не бачать необхідності у таких змінах.

Тож мова не для всіх є причиною відвідувати саме УПЦ МП. Для деяких є важливим, щоб мова богослужіння була саме церковнослов'янською, для інших – вона не є чимось, що є сильно значимим при виборі їх Церкви, а для третіх, хоч ймовірно і не є надто важливою, але все ж збуджує критичне ставлення до своєї Церкви.

Іншим важливим фактором (причиною) для деяких респондентів виявилось географічне положення храму, а саме близьке територіальне розташування храму. На питання *«Чому Ви зараз ходите у свою Церкву?»* вони

відповідали, що та Церква в яку вони ходять – ближча до дому й в неї зручніше ходити. Так одна з респонденток зазначила, що змінила свій храм, коли почав діяти храм, який знаходився ближче до неї.

«Ну виходить, коли цього храму ще не було ми ходили в храм Миколи Чудотворця, а потім, коли почали правити служби в цьому храмі, то ми взяли благословення у того священика і почали ходити вже в цей храм бо у мене двоє дітей було маленьких і важко було.» (Респондент 5).

Цікаво було й те, що у відповідях респондентів був практично відсутній зв'язок між подіями на Донбасі та ставленням до своєї Церкви, принаймні в тому, як вони про це говорити. Можна припустити, що це зумовлено тим, що для всіх респондентів конфлікт на Донбасі та Церква знаходяться зовсім у різних площинах. Так один респондент зазначив:

«Ні. Тому що, eeeee ... Ну дивись виходить, що Церква тут взагалі, як би не при справах, ні при яких розкладах » (Респондент 7).

Також далі він продовжив:

«Ось наш предстоятель, наші речники, вони не одноразово говорять, що ми це Церква яка, дійсно представлена у всіх регіонах нашої країни, яка здатна сприяти якомусь діалогу ... тобто в гіршу точно не змінилося, можливо в кращу в контексті якоїсь більшої поваги ... » (Респондент 7).

Отже, не можна зробити висновок про важливість подій на Донбасі саме як фактору ставлення членів Церкви до неї. Водночас, наголошувалася роль Церкви в процесі примирення та сприянні діалогу, що об'єднав би всю країну, особливо в контексті бачення в Церкві інструменту вирішення конфлікту.

Більшість респондентів зазначили про важливість канонічності, так один з них сказав:

«Так канонічність дуже важлива. Тому що тоді втратиться і піде єресь. Це ядро Церкви, тобто є спадкоємність від апостолів і, тобто це дуже важливо. І канонічність - це те, що тримає суть православ'я і не дає захитатися в сторону якихось розкольницьких ідей.» (Респондент 10).

Для респондентів необхідна й важлива канонічність Церкви, яка є критерієм правильності Церкви, її дійсності та її відповідності саме тій Церкві, яку створив Христос. Далі, відразу після важливості канонічності Церкви декілька респондентів зазначили про важливість можливості долучитися до таїнств. Вони не вважають таїнства у інших Церквах дійсними. На підтвердження цього – слова одної з респонденток з приводу того, чи відвідувала б вона храми інших Церков за відсутності храмів її Церкви:

«Ну помолиться я може б і пішла, але там в сповіді або Євхаристії я б не приймати участь (...) Хоча швидше за все б не пішла на службу».
(Респондент 5).

Таким чином, ще однією логічною причиною непереходу є переконання людей у важливості та необхідності канонічності Церкви, а також переконання, що канонічною є саме їхня Церква. З цього логічно отримуємо ще одну причину, а саме переконання, що дійсні таїнства вони можуть отримати лише в храмах УПЦ (МП).

Ще одною цікавою причиною непереходу є відсутність розуміння необхідності переходу. Так один респондент зазначив:

«Я все життя ходив в УПЦ, все життя там отримував таїнства, все життя вважав її канонічною, сповідався, причащався і раптом я перейду в ПЦУ? Що змінилося? Священик залишився той же, не прийшов же якийсь там. Все залишилося таке ж, для чого моя парафія повинна переходити? Ми для чого прийшли? Знайти Бога. Бог був знайдений в моєму храмі, ми спілкуємося з Богом, ми беремо участь в таїнствах, наближаємося ними ... Навіщо щось ще шукати, навіщо щось міняти?» (Респондент 10).

Таким чином бачимо, що деякі респонденти просто не бачать сенсу переходити в іншу Церкву, бо отримують все, що їм необхідно: таїнства, богоспількування, можливість молитися... в своїй «старій» Церкві.

Серед респондентів були і ті, хто висловлював критичні зауваження чи позиції щодо своєї Церкви. Так один з респондентів зазначив, що причиною всіх розколів вважає УПЦ (МП). Він зазначив:

«У тому, що сталося винна сама наша Церква. Так як всіх цих єпископів висвячували в нашій Церкві. А куди ми дивилися, коли їх висвячували? Того ж Денисенка. (...) Єдине, що, якщо з нашої Церкви відбуваються такі вихідці - значить треба міняти, якусь роботу проводити.» (Респондент 10).

Бачимо, що хоча не критикуються конкретні дії Церкви або її цінності чи норми, проте зауважується влаштування самої Церкви та недостатня якість відбору «кадрів» (духовенства) в ній, що призвело до церковного розколу в Україні.

2.4 Висновки до розділу 2

Отже, має сенс підсумувати й систематизувати причини непереходу вірян УПЦ (МП) до ПЦУ відповідно до типів причин та (суб'єктивною) важливістю цих причин для респондентів. Ті причини, які згадувались інформантами найчастіше та відповідно оцінювались ними як важливі та вагомі віднесені до пріоритетних. Результати систематизації наведено у Табл. 2.2.

Таблиця 2.2. «Причини не переходу вірян УПЦ (МП) до ПЦУ»

(Суб'єктивна) Важливість	Емоційні причини	Логічні причини
Пріоритетні	Емоційний зв'язок з членами релігійної громади; Самореалізація ; Відчуття безпеки та взаємодопомоги;	Впевненість у відсутності потреби переходу; Канонічність;

	Високий авторитет священиків; Близькі відносини зі священиками; Вкладення особистих ресурсів та сил у храм; Посилення відчуття «Ми» з Церквою перед відчуттям загрози від «Вони»; Проведення життя в злагоді з Богом; Надія на спасіння; Наявність значного дитячого релігійного досвіду; Богоспількування та сакральні переживання респондента в храмах УПЦ (МП); Церква – сенс життя; Відсутність відчуття зв'язку з Богом в інших Церквах; Асоціювання інших Церков з націоналізмом	
Непріоритетні	Традиції релігійної громади;	Територіальне розташування храму;

	Впевненість в вірності РПЦ; Відчуття спадковості Церкви; Звичка ходити до храму УПЦ (МП); Задоволеність Церквою; Можливість підтвердження своєї релігійної ідентичності; Релігійність членів родини; Церква – інструмент гармонізації життя.	Церковнослов'янська мова; Ситуація на Донбасі.
--	--	---

Групуюючи причини не переходу з УПЦ (МП) можна бачити, що логічні та емоційні причини можна розділити на дві основні групи: пріоритетні та непраіоритетні. Цікавим спостереженням виявилось те, що серед емоційних пріоритетних причин майже немає соціально-зумовлених. Також важливим вдається мала кількість логічних пріоритетних причин. Таким чином, бачимо, що емоційні причини згадуються частіше та, мають більшу (суб'єктивну) важливість для респондентів.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичної літератури та наявних досліджень причини непереходу з однієї церкви (УПЦ(МП)) до інших було категоризовано на емоційні причини непереходу та логічні причини непереходу. Емоційні – це ті, що ґрунтуються на емоційному потягу та близькості чи переживанні, думці значимих для особи людей, її суб'єктивних бажаннях, здогадці, думках та переживаннях, які людина не може одразу обґрунтувати, тощо. Логічні – ті, що сформовані логічними, об'єктивними знаннями людини про явище, її визначеною та аргументованою позицією щодо нього.

На основі глибинних напівструктурованих інтерв'ю з активними вірянами УПЦ (МП) було виявлено основні причини непереходу вірян цієї Церкви до ПЦУ. Серед емоційних причин це насамперед звичка ходити до храму УПЦ (МП) та задоволеність Церквою. В окрему групу емоційних причин непереходу слід виділити соціально-зумовлені причини, серед них такі: емоційний зв'язок з членами релігійної громади; самореалізація; відчуття безпеки; посилення відчуття «Ми» перед відчуттям загрози від «Вони»; наявність значного дитячого релігійного досвіду; традиції релігійної громади; релігійність членів родини. Ще одна група емоційних причин – ті, що засновуються на сакральних переживаннях чи містичному досвіді респондентів. Серед них: проведення життя в злагоді з Богом; надія на спасіння; богоспілкування та сакральні переживання респондента в храмах УПЦ (МП); Церква – сенс життя; відсутність відчуття зв'язку з Богом в інших Церквах. Також окремо слід виділити такі емоційні причини як високий авторитет священників та близькі відносини зі священниками.

Перелік емоційних причин, сформований на основі теоретичного розділу, було доповнено під час інтерв'ю. Так, було виявлено такі: вкладення особистих ресурсів та сил у храм; асоціювання інших Церков з націоналізмом; можливість підтвердження своєї релігійної ідентичності; впевненість у вірності РПЦ; відчуття спадковості Церкви; відчуття, що Церква – інструмент гармонізації власного життя. Така причина як вкладення особистих ресурсів та сил у храм була віднесена саме до емоційних, бо заснована не на об'єктивних знаннях та переконаннях респондентів, а на не обґрунтованій думці та відчуттях.

Перелік виявлених логічних причин виявився коротшим. Серед них були: канонічність; територіальне розташування храму; мова богослужіння та її важливість (церковнослов'янська мова); оцінка респондентами впливу подій на Донбасі та ролі Церкви. Перелік логічних причин також було доповнено в результаті інтерв'ю – інформанти говорили про впевненість у відсутності потреби переходу.

Під час систематизації причини непереходу з УПЦ(МП) до ПЦУ були згруповані відповідно до типів причин та їх (суб'єктивної) важливості для респондентів на дві групи: пріоритетні та непріоритетні. Важливими спостереженням видається мала кількість пріоритетних причин серед логічних. Загалом респонденти частіше й більше згадували саме про емоційні причини й серед пріоритетних для респондентів саме емоційних було більше. Надалі вбачається можливість проведення кількісного дослідження з цієї теми для встановлення поширеності та сили впливу причин не переходу з УПЦ (МП).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Арістова, А. В.(2005). Релігійна самоідентифікація в сучасному суспільстві (соціологічний аспект). *Українське релігієзнавство*, № 33, ст. 77-84. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2005_33_11

Астахова, А. С. (2015). Конструктивістський підхід до дослідження емоцій в релігійній сфері. *Релігія і/або повсякденність: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.*. ст.186 -191.

Андерсон Б. (2001). Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ:Критика

Бучма, О. (2001). Особа в системі релігійної діяльності. *Українське релігієзнавство*, № 20, ст. 18-23.

Ішук, Н. В. (2019). Діалогізм релігійного досвіду. *Вісник Львівського національного університету*, Випуск 24, ст. 40-46.

Куценко, Б.М. (1982). *Емоції і релігія: Роль емоцій у формуванні психології віруючого*. Харків: Політвидав України.

Н. Мадей. (2009). Феномен конфесійної ідентичності в українському суспільстві. *Українське релігієзнавство*. № 50. ст. 216-222.

Недавні, О. В. (2011). Суспільно значуща діяльність християнських Церков у дослідженнях українських релігієзнавців. *Українське релігієзнавство*, № 60, ст 151-161.

Папаяні І. (2009). Релігійна ідентичність в межах теоретичного релігієзнавства, Українське релігієзнавство, 52, ст. 22-29. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2009_52_5

Перевезій В. О. (2008). Міжправославний конфлікт як фактор політичного ризику в сучасній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 42, ст. 123-128

Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи(2019). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. Київ: Парлам. вид-во

Рубінштейн С. Л. (2002). Основи загальної психології: Навчальний посібник. Санкт-Петербург: Питер.

Т. Курилець, Р. Фігас, Т. Дмитрик, П. Смицнюк (2020, Червень). Україна після Томосу: контекст подій, виклики та екуменічні перспективи. Режим доступу: <http://www.ecumenicalstudies.org.ua/>

Трофанчук, Г. І. (2017). Мова богослужіння у сфері канонічного права. *Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови* (30 листопада 2017 року) (ст. 40-42). Київ.

Шоріна Т. Г. (2013). Теорія раціонального вибору в сучасному релігієзнавстві: приклад позитивістського та міждисциплінарного підходів. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія, 2. - С. 76-81. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_2_19

Culotta, E. (2009). On the Origin of Religion. *Science*, 326(5954), *cm.* 784–787.

Davignon, P. (2016). The influence of religious preferences on choice of church congregation and church attendance. *Social Compass*, 63(2), 268–283. doi:10.1177/0037768616629304

Norenzayan, A., & Shariff, A. F. (2008). The Origin and Evolution of Religious Prosociality. *Science*, 322(5898), 58–62. doi:10.1126/science.1158757

Razumkov Center (2020). «Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 20002020pp.». *Razumkov Center*. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Гайд для проведення інтерв'ю

1. Вступне слово, інформування та подяка респонденту.

Доброго дня, *****. Дуже Вам вдячний, що ви погодились дати інтерв'ю з тематики церковних відносин(релігійності). Інтерв'ю буде тривати приблизно 50 хвилин. Одразу попереджу, що тут немає правильних чи не правильних відповідей, всі відповіді цінні для дослідження. Якщо на якесь питання Ви забажаєте не давати відповідь, то Ви можете її не давати. У будь-який час ви можете завершити інтерв'ю. Всі дані конфіденційні, будуть опрацьовуватися в загальному вигляді. Після завершення дослідження Ви матимете змогу ознайомитися з результатами дослідження.

2. Питання

1. Що вам подобається у Вашому храмі? Чому? Щоб Ви покращили, додали?
2. А що вам подобається у Вашій Церкві? Чому? Щоб Ви покращили, додали?
3. Чи є у Вашої храмової общини якісь особливі цінності чи традиції, яких Ви дотримуєтесь? Чому? Це важливо?
4. Чи важливо Вам щоб Ваш храм ніс якесь соціальне служіння? Чи долучаєтесь Ви до нього? Чому?
5. А Ви відвідуєте той же храм, що і ваші батьки?
6. А чи відвідуєте Ви ту ж Церкву, що і Ваші батьки? Чому?
7. Чи подобається Вам оточення в Церкві? Чому? Чи спілкуєтесь Ви з ними?
8. Щоб Ви сказали про священиків в нашому храмі, якби Ви їх описали 2-3 словами?
9. А що для Вас ідеальний священник? Які в нього риси, який він має бути?
10. Чи спілкуєтесь ви з кимось із храмової громади поза церковними справами? Чому? А з родичами, друзями...?
11. Які є цінності у Вашому храмі? Якщо порівнювати їх з цінностями інших Церков чи вважаєте Ви їх правильнішими? Чому?

12. В Україні зараз є різні Церкви: УПЦ (МП), ПЦУ, УПЦ(КП) Як ви ставитесь до інших Церков?
13. Чому Ви не змінили свою Церкву після створення ПЦУ?
14. Що ви отримуєте від Вашої віри, від Церкви? Навіщо ви відвідуєте Церкву? Як Ви відноситесь до своєї Церкви?
15. Чи вплинув конфлікт на Донбасі на Ваше відношення до Церкви? Чому?
16. Чи відчуваєте ви себе вірянином?
17. Кого Ви вважаєте одновірцями – вірян УПЦ (МП) чи всіх православних? Чому?
18. Чи для вас важливо бути православним УПЦ (МП) чи важливо бути просто православним?
19. Якби В церкві почали б служити на українській мові, якби Ви до цього поставилися? Чому? Чи важлива мова богослужіння?
20. Як Ви вважаєте чи важлива канонічність Церкви? Чому?
21. Які Церкви Ви вважаєте канонічними? Чому?
22. Чи асоціюєте Ви себе з конкретним храмом, територією?
23. Чи пам'ятаєте Ви, як почали ходити в Церкву? А чому Ви зараз ходите саме в цей храм?

3. Заключна частина:

Дуже дякую Вам за відповіді, вони були дуже цінні для мого дослідження. Якщо Ви забажаєте, то зможете подивитись на результати дослідження. Також, якщо Ви щось згадаєте після інтерв'ю і захочете мені сказати, то буду вам дуже вдячний. Дуже вам вдячний за інтерв'ю

Міні-анкета для проведення інтерв'ю

1. Чи віруючі у Вас батьки?
 - Так
 - Ні
 - Так віруючі, але не залучені активно
 - Так віруючий один з батьків
2. Чи відвідуєте Ви богослужіння?
 - Так
 - Ні
3. Чи відвідували Ви богослужіння за останній тиждень?
 - Так
 - Ні
4. Як часто Ви відвідуєте богослужіння?
 - Декілька разів на тиждень
 - Раз на тиждень
 - 2-3 рази на місяць
 - Раз на місяць
5. Вкажіть будь ласка Вашу стать:
 - Чоловіча
 - Жіноча
6. Вкажіть будь ласка Ваш вік.
7. Вкажіть будь ласка Ваш сімейний стан.
 - Знаходжусь у шлюбі
 - Холостий(та)
 - Удівець/Удова
 - Розлучений
8. Чи маєте Ви дітей?
 - Ні, не маю
 - Так, маю одну дитину
 - Так, маю двох або трьох дітей
 - Так маю більше чотирьох або більше дітей

Таблиця цитат

Емоційний зв'язок з першим храмом з першою релігійною громадою.	Ну знаєш вот есть как ... родной храм и никогда не будет лучше и нигде чем родной первый храм. И в Киеве, там, где был лучше хор, и священник может больше нравится, но все это не то, да. Эта атмосфера и отношение к тебе как к христианину и как к участнику этой религиозной общины. Это самое важное – отношение среди религиозной общины. Все друг друга знают, все понимают, все помогают. <i>(Респондент 10)</i>
	Ну я отношусь вот к нашему храму как. Мы его построили, я туда дух вкладывал. Ну Коля ты что не помнишь, как мы росли, как мы вот это лазили? Ничего себе. Конечно же это моя Церковь, такое у меня восприятие. <i>(Респондент 6)</i>
Надія на спасіння	Ну потому что я, я хочу спастись, я хочу спасения своей семьи, попасть в Царство Небесное. Это главное. <i>(Респондент 1)</i>
	Ну надеешься, что тебе это воздастся (...) ну когда воздастся не нам решать. Может осле смерти воздастся, может при жизни. <i>(Респондент 11)</i>
Дружній зв'язок з членами громади.	Мы тут друг другу помогаем, ходим. Все друг друга знаем. И все к друг другу здороваются ну как дела, как здоровье и это не просто ради приличия, а бабушки действительно интересуются как здоровье ее сестры или брата. Я имею ввиду Церковного. <i>(Респондент 2)</i>
	Ну вот в других храмах такого нету, ну вот тут, например, в Киеве все пришли на службу как на работу расписались, ушли. Пришли причастились, священник службу провел и все и никто никого знать не знает. А там постоянное общение. Ну может это потому что город миллионик. <i>(Респондент 10)</i>
	Ну вот общее понимание, соратники, люди которые в Бога верят, я думал, что я один такой, а оказывается еще есть люди. <i>(Респондент 6)</i>
	Ну да чего общаюсь, дружим, встречаемся, помогаем друг другу. У меня кума приходит ко мне. <i>(Респондент 6)</i>
	Ну спрашивают почему ты аж туда? Вот Церковь есть. Та нет вот я сюда там я всех знаю, как родные уже все. <i>(Респондент 6)</i>
	Потому что они мои друзья, родные <i>(Респондент 9)</i>
	«Почему это важно? Ну вот когда... человек по сути одиночка да... но когда есть возможность общения, с людьми, которые с тобой двигаются в одном направлении, то придает какую-то уверенность, хочется позаботиться о человеке или приятно, когда о тебе заботятся, ну вот так...» <i>(Респондент 5)</i>
Те, що подобається в Церкві	Атмосфера, красивое пение, ну вот чувствуешь себя, как на небе. Красота богослужения. Это то, что мне нравится именно это в нашей православной Церкви. <i>(Респондент 2)</i>

	Я вижу, как, если что-то произошло, то у нас там собирали гуманитарную помощь то ли там продукты питания, то ли какие-то там лекарств, одежду, все что нужно. Проходят какие-то акции. Что не просто как бы храм, а они стараются поддержать, улучшают положение в городе. В этом ощущается сила православия. <i>(Респондент 1)</i>
	Ну вот у нас после службы там все садятся на чаепитие обсуждают разные темы. Каждый за столом он обязательно должен рассказать какое-то поучительное слово. Я считаю, что хорошо, когда есть контакт между священником человеком. Когда все становятся реально общиной. <i>(Респондент 1)</i>
	То, что она каноничная, то что она правильная из всех вер. Я в этом глубоко убежден. <i>(Респондент 9)</i>
	Ну что нравится, ну наш приход, люди нравятся, нравится обустройство храма, со вкусом все подобрано. Чисто, красиво. Но самое главное - наш приход, мы дружим. <i>(Респондент 4)</i>
	Мне нравится сплоченность и, как это сказать, все-таки преданность, несмотря ни на что люди остаются все, как единый организм <i>(Респондент 8)</i>
	Здесь мне нравится, что если делается, то делается все очень досвенно, не просто чтобы лижбы оно постояло 20-30 лет. Даже кирпичи, я помню мы когда ложили, то осматривали каждый кирпич. <i>(Респондент 2)</i>
Реалізація себе через добрі справи в Церкві.	Реализовать свои христианские качества, то есть каждый христианин должен себя реализовать по делам, а это один из видов, как он может сделать. (...) Первое ты популяризируешь Церковь среди людей таким образом, а второе это твой личный подъём, шаг к Богу. <i>(Респондент 8)</i>
	Что я получаю? Та наверно все. Как я развиваюсь, кем я стал, это все чисто благодаря моей вере. Ну благодаря прежде всего Богу. Ну в принципе все мои качества, это все от Бога <i>(Респондент 10)</i>
	Я бы хотела присоединиться в большей степени, но есть у меня какие-то тоже обязательства, но пока не всегда получается. Ну у нас есть фонд вещей вот, можем одеть тех, кто нуждается. <i>(Респондент 8)</i>
	«Православные должны делать добрые дела и прославлять через это Бога, христианин должен помогать... показывать другую сторону медали... показывать семейные ценности, каким может быть высокоморальным человек, а не падшим...» <i>(Респондент 5)</i>
	«Потому что он есть я». <i>(Респондент 3)</i>
	«Ну ты вот делал и тебе хорошо становится». <i>(Респондент 3)</i>
	«Я получаю умиротворение, много нервов иногда, опыт, благодать при молитве и спокойствие.»; «Потому что в ней нашла себя, я в храме с пеленок. Пою в хоре, прославляю бога своим пением.» <i>(Респондент 3)</i>
Традиції релігійної громади	У нас есть два храмовых праздника, которые всегда празднуются и потом кормят люд. воскресная школа на Рождество и на Пасху ходила по больницам и поздравляла всех с праздниками. <i>(Респондент 9)</i>
	Ну да мы стараемся встречаться по воскресеньям, вот воскресная школа, беседы. Ну и паломничества, кто может себе позволить, походи по святым местам, лес Совместный досуг. Лагерь летом. Это важно <i>(Респондент 8)</i>
Спілкування із членами релігійної громади	Да, я общаюсь со всеми из храма, поддерживаю очень хорошее общение. Я так как врач даю кому-то советы, поддерживаю с лечением, вот часто обращаются. Ну и друзья пономари остались часто встречаемся, по сей день общаемся, вместе посещаем храмы, уже не только я семинарист, некоторые из друзей пономарей тоже уже семинаристы. С некоторыми священниками

		общаюсь если есть какие-то вопросы, то советуемся с друг другом. <i>(Респондент 10)</i>
		- Почему общаешься?
		- Ну, наверное, потому что близки по духу, ну там общие взгляды. Ну и когда человек тебе хорошо, и ты с ним хорошо. <i>(Респондент 6)</i>
		Молодежь. В основном это молодежь, то есть мы дружим поддерживаем связь. <i>(Респондент 9)</i>
Соціальне служіння Церкви		Я считаю это важным потому что это помощь людям и как бы такая проповедь православия <i>(Респондент 4)</i>
		«Ну, у нас есть там центр «Жизнь» і я, когда по возможности у нас были собрания, там девочки волонтеры даже с Чернобаевки приезжают... Ну это вот настолько с этими людьми не общаешься часто, но когда с этими людьми встречаешься не знаю... на столько и забота, и внимание друг о друге каждый уделяет...» <i>(Респондент 5)</i>
		Ну в принципе да. Для того он и нужен, чтобы заниматься такими делами. <i>(Респондент 11)</i>
Відношення священників	до	По-настоящему достойные люди, которые действительно были призваны Христом для служения. <i>(Респондент 4)</i>
		Они очень хорошие если так можно сказать, говорят всегда очень душевно и справедливо. Всегда все придерживаются по уставу. <i>(Респондент 2)</i>
		Достойные священники в нашем храме. Лучшие, наверное. Хорошие наставники, хорошие проповедники, хорошие учителя можно за советом обратиться. <i>(Респондент 4)</i>
		- Если бы священников перевели бы в другой храм вы бы остались вчт том же или за священниками пошли бы?
		- Думаю за священниками пошла бы. <i>(Респондент 4)</i>
		«...сами нас ругают и сами неправильно служат в некоторых моментах...» <i>(Респондент 3)</i>
		Ну мудрые, поддержат, подскажут, наставят, поделятся своим опытом, советом. <i>(Респондент 11)</i>
Відношення інших Церков	до	Ну я как бы сочувствую им потому что они отошли от истинной веры. (...) Я понимаю, что они раскололись, это очень печально и что все эти последствия возникают для Церкви это очень плохо и это все нужно изменить эту ситуацию. <i>(Респондент 1)</i>
		Ну наша вера правая, но я не могу говорить, что только наши ценности они правильные вот так. Ценности они везде похожи, в любой религии ты должен быть благочинным человеком и поступать по доброте и совести. <i>(Респондент 9)</i>
		Ну раскольники и раскольники, Бог им судья. Я не в праве их судить ... Может произойти, что я буду относиться к ним отрицательно если они будут насильно насаживать свою точку зрения с помощью каких-то радикальных организаций. <i>(Респондент 10)</i>
		После событий 2014 года все начали отворачиваться от дружеских отношений с РФ, ну как я понимаю, и нужно было все запретить все, что русское. И поэтому у них был план сделать свою Церковь и с помощью президента это и произошло. И поэтому считаю ее не правильной, потому что она основана на политических убеждениях, а не на веровании людей. <i>(Респондент 10)</i>

		Для меня главное отличие — это то, что у нас происходит Евхаристия, они более книжные, ну по книжке такие, а у нас Церковь основание — это живой Бог, живые люди. <i>(Респондент 8)</i>
		Я считаю, что наша Церковь самая правильная. <i>(Респондент 8)</i>
		«Ну у каждого свое. (...) Они да. не такие как мы, но у них ценности, которые мы соблюдаем тоже просматриваются» <i>(Респондент 3)</i>
		«То есть у них там тоже что-то есть значит» <i>(Респондент 3)</i>
		«Ну не знаю С одной стороны, почему Украина должна быть с московским патриархатом, как будто мы та Малороссия в 20 веке... но я не знаю где тут правда и что, надеюсь, что мы правда» <i>(Респондент 3)</i>
		«Ну помолится я может быть и пошла, но там в исповеди или Евхаристии я бы не учувствовала (...) Хотя скорее всего бы не пошла на службу» <i>(Респондент 5)</i>
		Теоретически у нас с ними вот эти вот ценности они совпадают, сходятся... теоретический. Как оно происходит на практике... Единственно что тут можно упомянуть наш любимый национализм, да... <i>(Респондент 10)</i>
Відмінність між Церквами конфесіями.	між та	Ну вот основная когорта людей, которые относятся к нашему храму это люди для которых важен Бог. А вот когда пойдешь в другую Церковь, там в первую очередь националистический принцип, то есть главное это национализм и идея, то есть Бог не главное. Ну то есть если так кратко, то в первую очередь это у нас Бог, люди приходят для Бога, ради Бога, основная часть храма у нас так, а в других Церквах, особенно ново созданных: ПЦУ, КП там их цели совершенно другие. <i>(Респондент 10)</i>
		А если пойти в протестантскую церковь, то там поощрение какое-то для жизни человека, все в какой-то концерт переходит, главное, чтобы все упростить для жизни человека, то есть не приблизиться к Богу, а упростить. <i>(Респондент 10)</i>
		Это чисто националистический принцип. Потому что для верующего человека для него главное человек и он никогда не пойдет выгонять, бить ради того, что тот говорит на каком-то другом языке и принадлежит к какой-то другой структуре. Поэтому это чисто антихристианское поведение, то как к ним можно относиться? Вот и все. <i>(Респондент 10)</i>
		Ну-у. там некоторые Церкви сформированы такими какими-то путями, которые... ну... нарушают некоторые заповеди. (...) Они основаны не на христианских принципах. Ну то есть явно там благих намерений нет, да, какие-то злость, ненависть, злоба агрессия, поэтому... <i>(Респондент 11)</i>
Причини переходу	не	Я, как и ходила, я так и хожу в апостольскую Церковь. И эти все ПЦУ, это придумано людьми, ну вот это власть, эта политика. Ну потому что над нашей Церковью есть Дух Святой, а над ними нет И я поддерживаю свою Церковь. <i>(Респондент 1)</i>
		Зачем создавать новую Церковь если есть старая? Вот некоторые думают, что наша Церковь как бы зависима от Москвы, но она зависима только в том, что она поминает ее на богослужении и все нет никакого влияния или агентов, как кто-то там думает. <i>(Респондент 10)</i>
		Потому что я крестился в нашей Украинской Православной Церкви Московского Патриархата, и я должен нести этот крест до конца. <i>(Респондент 2)</i>

	Ну я ж говорю. Меняйся мне в 60 лет? Я верю, что действительно да центр православия — это Россия. Ну я русский человек, я не немец какой-то. Я ж тебе объясняю родился я в Советском Союзе. <i>(Респондент 6)</i>
Місце Церкви в житті людини	Зачем я в нее хожу? Ну я туда не хожу я в ней состою. это мой стиль жизни..... Потому что то, что я в ней нашел это истинно и ничего более истинного и нет. Все что есть в Церкви это все приближенно к Богу и ведет к конечной цели. Вот и все, и самое главное оно приносит мне радость. <i>(Респондент 10)</i>
	Ну я живу этим, в этом протекает моя жизнь, я не вижу жизни без храма, я думаю у каждого должна быть жизнь именно по принципам православного человека. <i>(Респондент 1)</i>
Критика своєї Церкви	В том, что случилось виновата сама наша Церковь. Так как всех этих епископов рукополагала наша Церковь. А куда мы смотрели, когда их рукополагали? Того же Денисенка. (...) Единственно, что если из нашей Церкви происходят такие выходцы значит надо что менять, какую-то работу проводить. <i>(Респондент 10)</i>
Хто одновірці?	Все православные, кто ставит Бога на первое место. Бога и человека. (...) Вот для меня это христианин. <i>(Респондент 10)</i>
	Все, кто поддержали митрополита Онуфрия наши единоверцы. <i>(Респондент 1)</i>
	Все, кто имеет с нами евхаристическое общение. Все, кто канонические. <i>(Респондент 10)</i>
Мовний фактор	Ну смотри если по уставу можно, то я против вообще не буду. <i>(Респондент 9)</i>
	«В моем понимании, в моей системе ценностей, я считаю, что богослужебный язык должен быть тот, который люди понимают, церковнославянский люди не понимают, ахах, проблема в этом. Язык важен, но он важен для понимания (...) но допустим, когда человек новоначальный, он только приходит, он слушает и вот он вообще не может понять, что вокруг происходит. Да и половина людей, которые слушают, которые давно в храме они не могут понять, не могут понять понимаешь...» <i>(Респондент 7)</i>
Важливість канонічності.	Да каноничность очень важна. Потому что тогда потеряется и пойдет ересь. Это ядро Церкви, то есть есть преемственность от апостолов да, то есть это очень важно. И каноничность — это то, что держит суть православия и не дает поколеблится в сторону каких-то раскольнических идей. <i>(Респондент 10)</i>
	Каноничность? Конечно. Те каноны, которые приняты на вселенских соборах для меня являются источником того правильного. <i>(Респондент 4)</i>
	Я считаю, что надо. Должны быть законы, которые не нарушаются. Есть каноны, законы, законная Церковь должна быть. <i>(Респондент 6)</i>
	Важно быть в каноническом православии. Это как-то есть преемственность священническая, традиция.... Ну сама суть ее толкование не меняется, то есть люди совершают ту же литургию, люди причащаются, стараются жить по заповедям Христа. То есть это то, что самое важное должно быть. <i>(Респондент 9)</i>
	Да, да, да. Конечно лучше быть в каноничной православной Церкви <i>(Респондент 8)</i>

Досвід в інших храмах, конфесіях.	Ну вот попал я в структуру протестантов. ... Но чувства, что я поприисутствовал с Богом или присутствие Бога между, с этими людьми я не почувствовал. Да дружелюбно, да друзья, устроили там представление я его посмотрел. Все. Бога я там не нашел, Бога я там не встретил. <i>(Респондент 10)</i>
	Ну, наверное, вот это ощущение, что там нет благодати. Ну зашла в храм допустим, а там собака бегает. Спрашиваю, а чего у вас собака бегает? Та ничего. Спрашиваю, а куда у вас свечку можно поставить? Та куда хотите туда и ставьте. Ну такая короче ошибка была. <i>(Респондент 8)</i>
Спадковість Церкви	Ну потому что я считаю, что та Церковь, в которую ходили мои деды прадеды, мои родители, я буду ходить, мои дети и вся семья. <i>(Респондент 1)</i>
	Все зависит от твоей семьи, да. То есть в какой стране, семье ты родился, конкретно вот, что это за страна, да вот. То есть вот я родился в Украине, меня крестили в православной Церкви, я в детстве с бабушкой ходил в православную Церковь. <i>(Респондент 11)</i>
Що отримує індивід від Церкви	- Что тебе даст Церковь, почему ты должна туда ходить?
	- Ну потому что я, я хочу спастись, я хочу спасения своей семьи, попасть в Царство небесное. Это главное. <i>(Респондент 1)</i>
	Это чувство на богослужение оно не передаваемо, то есть ты общаешься с Богом благодаришь Его Я получаю радость. Церковь дает очень многое и чувство семьи духовной, ты понимаешь, что это все одна большая семья. <i>(Респондент 9)</i>
	Я считаю, что это правильная вера и через нее можно спастись. <i>(Респондент 9)</i>
	Ну что бы быть со Христом. Чтобы учувствовать в таинствах. <i>(Респондент 4)</i>
	Ну что вера. Это питание для души если так, можно сказать. Без этого как бы жить невозможно. По крайней мере я своей жизни не представляю.... Это смысл жизни, Бог вера, прийти к Богу, детей привести. <i>(Респондент 4)</i>
Досвід церковного життя в дитинстві	«Когда соединяешься в таинстве Евхаристии с Богом, то тогда ты очищаешься и уже есть такие моменты, когда Господь направляет не только туда, куда тебе хочется, а туда, куда будет лучше для тебя» <i>(Респондент 5)</i>
	Почему в ту же Церковь хожу? Ну потому что родители начали водить еще когда я был совсем маленьким ну а уже потом зачем отрываться если вся семья в одном месте находится. <i>(Респондент 9)</i>
	Друг был сын дьякона. Я, заходя в их дом видел это отношение, их язык. Мне все это очень нравилось, все было не знакомо. Итак, были зерна заложены еще с детства. <i>(Респондент 2)</i>
	Я покрестился в молодом возрасте. Это был пожилой священник, после крещения он меня завел в алтарь и все показал там это облачение все. И разговор его очень спокойный, грамотный в церковном и вообще в русском стиле степенный разговор и так то мен все поразило и с тех пор я начал более-менее ходить в храм. <i>(Респондент 2)</i>
Відчуття єдності з всією спільнотою Церкви	Ну вот у меня с детства. Я помню, как я на ходил и у меня дух захватывало! Свечки вот это все. <i>(Респондент 6)</i>
	Как я и говорил это ощущение огромной колоссальной семьи, и ты понимаешь, что сейчас в воскресенье все люди в нашей стране сейчас в храме. И это ощущение оно не передаваемо. Поэтому да я считаю себя полноценной ячейкой верующего общества нашей страны. <i>(Респондент 9)</i>
Територіальне розміщення храму	Ну я хожу в него чисто потому что он близко к моему дому. <i>(Респондент 9)</i>

	«Ну получается, когда этого храма еще не было мы ходили в храм Николая Чудотворца, а потом, когда начали править службы в этом храме, то мы взяли благословение у того священника и начали ходить уже в этот храм потому что у меня двое деток было маленьких и тяжело было.» <i>(Респондент 5)</i>
Сакральні переживання	Ну что нравится не нравится, его Бог призвал. И если его призвал, то человек реально к Нему придёт. И ему может не нравится это, но если призвал тут уже не то, что нравится, там уже нравится не нравится он понимает, что это его путь просто и все. <i>(Респондент 8)</i>
	Вот это я пришел 10 лет назад. А там же ж молитва вот читаешь и просто очищаешься. Ну вот сделал, согрешил – ничего, как меня Церковь научила ничего все во грехе, родились, вставай иди дальше, к Богу. <i>(Респондент 6)</i>
	«...это то, что важно для человека, чтобы его состояние душевное находилось в соприкосновении с Господом» <i>(Респондент 5)</i>
Прив'язка до Церкви через відчуття загрози Церкві	Я отношусь трепетно, потому что на нее нападают со всех сторон на нашу Церковь. То забирают храмы, я ж смотрю все эти передачи про дискуссии церковные и все эти расколы, а потом все глубже и глубже. Вот это у меня тревога чтобы не допустить раскола еще одного в Церкви. <i>(Респондент 2)</i>
Політика та Церква	«Нет. Потому что, еееее... Ну смотри получается, что Церковь здесь вообще, как бы не приделах, ни при каких раскладах» <i>(Респондент 7)</i>
	«Вот наш предстоятель, наши речники, они не однократно говорят, что мы это Церковь которая, действительно представлена во всех регионах нашей страны, которая способна способствовать какому-то диалогу... то есть в худшую точно не поменялось, возможно в лучшую в контексте какого-то большего уважения...» <i>(Респондент 7)</i>
	Нууу. Ее,. Я просто за политикой не смотрю. Ее. Я не могу понять, а при чем тут Церковь? <i>(Респондент 8)</i>

Показовий транскрипт інтерв'ю

Інтерв'юер: Гордієнко М.І.

Респондент: 1

Час: 19:43

Тривалість: 34 хвилини 44 секунди

Інтерв'ю за проханням респондента проводилося на російській мові.

І: Сразу хотел поблагодарить за то, что согласилась на интервью. Оно будет идти примерно минут 30, как пойдет. Сразу скажу, что правильных или неправильных ответов нету: они все важны для исследования. Если на какой-то вопрос ты не захочешь давать ответ, то ты можешь не давать. В любой момент можешь закончить интервью, как ты себе захочешь, как ты себя будешь чувствовать. Все данные будут конфиденциальны, они все будут обрабатываться в общем виде, то есть там ничего, никак нельзя будет узнать. Вот. После того, как я закончу исследование, уже закончу работу, то если ты захочешь, то можешь посмотреть результаты, я тебе предоставлю.

Р: Угу. Хорошо.

І: Во-от, хорошо. Тогда первый вопрос: Что тебе нравится в твоём храме?

Р: Эмм, аа, я чувствую такую благодать Божья, ощущается. Потом, ну хочется все время оставаться, хочется постоянно быть в храме, постоянно тянет в молитвенное состояние, вот.

І: Угу.

Р: И вот и... или уже хватит?

І: Нет, нет говори, как ты сама чувствуешь.

Р: Не ну просто душе становится хорошо, спокойно, все проблемы отходят на второй план и это место, где ты можешь быть самой собой, а-а вот. Ну и все, ладно. Давай дальше.

І: А что бы ты например улучшила в храме или что-то добавила в своём храме?

Р: Ну я, я даже не знаю, как сказать. Ну все по мере сил, возможности, что попросили там, то выполнил помог и я даже не... Ну вот, ну просто я правда не знаю даже, что там.

І: Ну то есть такого, чего можно было бы улучшить пока что нету, да?

Р: Ну что пою все. Пою на клиросе, дирижирую. Ну то есть все по мере возможностей, по ситуации.

І: Ну то есть тебе все нравится в храме?

Р: Да. Да!

І: Хорошо. А если говорить не про храм вот конкретно, про Церковь вот всю тебе что нравится в ней?

Р: Мне нравится сейчас, например, единство, еее, служители, которые остались в лоне Церкви, ну что они не ушли в раскольники, стараются всеми силами, например, владыки, поддержать епархии чтобы люди не ушли от веры, чтобы они крепко стояли, вот даже в моей ситуации и я вижу как священники с разных храмов, вот это все например, что-то произошло, там например это было в Харькове, ой не в

Харькове в каком-то городе там произошло что-то, где-то там пожар был например, то у нас там собирали гуманитарную помощь, отвозили, да-а, помогали докторам постоянно, какие-то передают там тои продукты, толи одежду, толи там например деньги, лекарства что там нужно вот. Тоже самое там молодежь развивают, проходят там разные акции во-от. Ну как так ощущается, что не просто пришли в храм, отслужили ушли, а они что-то взаимодействуют, улучшат положение, например, в городе. Да, стараются поддержать положение людей и друг друга. Вот.

I: Угу, хорошо, я понял. А почему тебе именно это нравится?

P: Ну потому что в том и ощущается дело православия, что не каждый сам по себе, а то что все становятся как бы одной семьей огромной и хочется это все вдохновлять, это все заботится, знаешь делать добро, помогать людям. Добро объединяет, хах. О-от.

I: Угу. Понятненько. А что возможно вот ты тоже улучшила или добавила в Церковь если такое есть?

P: Добавить? Н я бы просто могла бы... ну как, сказать просто, чтобы все также продолжалось и развивалось еще больше. Ну чтобы больше людей к этому все вместе стремились и поддерживали. Вот

I: Угу. Хорошо. А тогда вот такой вопрос есть ли в храмовой общине какие-то ценности, традиции которых ты придержишься?

P: Ну, например, даже в новом храме у нас проходит. Когда какие-то праздники или особые дни, вот, например, тое самое у нас после службы чаепитие пьют, обсуждают разные темы. Каждый за столом он должен обязательно сказать какую-то поучительное слово. Рассказать, например, что он интересного прочитал, рассказать какую-то историю. Вот во время чаепития разные беседы происходят.

I: Угу

P: Как-то вот. Разные уборки там происходят, помощь, помогают там люди, делают, вот.

I: А это вот важно то, что ты сказала?

P: Да.

I: А почему это важно?

P: Ну я считаю, что это хорошо, когда есть контакт между людьми и священником, что... сейчас как бы это все красиво собрать ... ну, что они действительно становятся общиной. Что это да, может поначалу там все чужие люди, но потом все начинают привыкать и все становиться знаешь одним целым. Там ну то рука, то нога каждый определённый человек. И каждый помогает в том, в чем может помочь. Один помогает в том другой в том и это все составляет одно огромное единое целое.

I: Угу, а такой вопрос важно ли, чтобы храм нес какое-то социальное служение?

P: Да

I: А ты к нему присоединяешься или присоединялась бы?

P: Да, я думаю. Ну вот тоже самое мы вот ходим там рядом есть дом милосердия, там мы тоже ходим помогаем бабушкам. Ну это все по желанию, никто не заставляет. Там пойти помочь, поздравить с днем Святого Николая, вот мы устраиваем не большой концерт, им уже приятно. А мы разливаем, например, мы помогаем докторам, мы разливаем компоты. Вот. Такое вот, делали.

I: Хорошо, классно. А тогда еще хотел спросить вот правильно ли я понял, что это важно потому что это сплачивает людей и общину? Или еще какие-то причины есть?

P: Ну ты да, да. Ты все правильно сказала, ну вот оно все как дух православия, как дух единства.

I: Угу

P: Вот. Ну не знаю, что еще добавить.

I: Угу. А вот тогда такой вопрос, ты посещаешь тот же храм, что и твои родители?

Р: Нет.

І: Угу. А ты посещаешь ту же Церковь, что и твои родители?

Р: Да.

І: А почему?

Р: Ну потому, что я считаю, что та Церковь, в которую я хожу, ну это единая, соборная, апостольская Церковь, в которую ходили и мои деды, прадеды, в которую я буду ходить и мои дети, и вся семья. Вот.

І: Угу. А нравится ли тебе окружение в Церкви?

Р: Да.

І: А почему тебе нравится?

Р: Ну потому что все стараются относиться с добром к друг-другу, с любовью. Да хотя у каждого своего характера, но все равно ты можешь обратиться к тому или иному человеку, и они дадут тебе совет, как лучше поступить. Вот.

І: Угу... А-а вот тогда такой вопрос еще, а вот они тебе нравятся, ты общаешься с ними?

Р: Да.

І: А что бы ты сказала про священников в своем храме? Вот если бы двумя, тремя словами описать, то чтобы ты сказала?

Р: Ну он... Он стоит как гора, да. Ну он может как... и приголубить, может, например, и сказать, что не так. Ну вот это тот человек, к которому ты подошел, и он тебе даст ответ, он тебе подскажет, поможет. Например, ты пришел с грустным настроением – он тебе поможет, развеселит. Аа-а. Вот. Я, например, смотрю, как он служит, как он общается с людьми, что он делает огромное просто всего, отдает себя полностью Церкви Христовой, все делает, не жалея себя, все для людей там, чтобы там не попросили он все поможет там, в кратчайшие сроки. Ну вот.

І: Хорошо, я понял. У вас там только один священник, так получается?

Р: Да, да.

І: А если вот говорить про идеального священника, то какие у него должны быть черты качества? Какой он должен быть?

Р: Ну я считаю, что я не могу судить какой там должен быть идеальный священник...

І: Ну вот в идеале для тебя.

Р: А? В идеале для меня?

І: Да.

Р: Емм. Хаах. Я даже не знаю. Ну чтоб он был... умел, сейчас я просто забыла это слово.... А целомудрию вот, мудростью такой вот, чтобы различать в какой ситуации как нужно поступить, потому что он должен понимать, что от него очень много зависит в Церкви, будут ли люди, например, в храме, не будут ли. Как будут люди относиться? Хотя их нужно и наругать и похвалить и все.

І: Угу. Хорошо. А вот ты общаешься с кем-то из храмовой общины вот поза церковными делами?

Р: Да.

І: А почему?

Р: Хех. Ну вот смотри я, например, общаюсь со своими девочками на клиросе, общаюсь с батюшкой, там могу взять с ним созвониться вот. С людьми, ну там есть дна женщина, но с ней так более в деловых как-то отношениях и то так. А так в храме там что-то поговорить...

I: Ну то есть это в храме это общение проходит?

P: Да, более в храме, да.

I: А вот за храмом?

P: Ну вот только со священником и со всеми певчими. Все. Потому что мы далеко живем и там более взрослые люди, ну как со своими ровесниками ты поговоришь вот...

I: Хорошо, я понял. А вот какие есть ценности в вашем храме и есть ли какие-то ценности?

P: Ну знаешь это понятие обширное. Ну знаешь такое вот, например, я даже не знаю, как объяснить, я подумаю минуточку ...

I: Да конечно.

P: Ну знаешь вот каждый приносит вот свою лепту в храме, кто-то в делах, кто-то может там поддержать морально, кто-то там может тоже пожертвовать. Община там развивается, хотят что-то исправить, сделать лучше. Все трудятся. Ну... как бы ценность там единства, может так.

I: Угу. А если, например, сравнить ценности твоей Церкви с ценностями других Церквей.

P: Ну знаешь тут каждая Церковь смотрит как бы... ну каждая Церковь считает, что вот ее ценности правильные.

I: Ну а для тебя?

P: Ну да, ценности моей Церкви они намного важнее ценности других Церквей.

I: А-а, ага. А что означает важнее?

P: Ну-у, нет. Самое главное – это ценности моей Церкви. ... Мне без разницы на ценности других Церквей. Я уделяю внимание моей Церкви. Вот.

I: А правильной они за ценности других Церквей или нет?

P: Ну ведь наша главная Церковь? Ну вот я считаю, что наша самая правильная. Ну, например, воот сравнить тех же католиков. Наши – как были остались, а те вот – раскололись вот там.

I: То есть наши ценности правильнее, чем их, да?

P: Да.

I: А почему ты так считаешь?

P: Ну потому что мы живем по... по которым еще вот Иисус Христос, по заповедям Божьим мы живем. Мы должны их соблюдать. Это самое главное я считаю. Жить по апостольским правилам. Потому что если мы будем это соблюдать, то и люди будут с нами, а так если каждый будет жить по своим законам, правилам, то не будет никогда единства.

I: Угу. Хорошо. А вот в Украине есть сейчас разные Церкви. Есть УПЦ, ПЦУ, там УГКЦ. Как ты относишься к другим Церквям?

P: Я-яя. Вот как? Ну как сказать. Нейтрально. Ну потому что я не поддерживаю их потому что ааа, я им только сочувствую этим людям, потому что они отошли от истинной веры вот, что они как заблудились и что как они вернуться не вернуться в лоно Церкви наверно только один Бог знает. Я не в праве их осуждать за их выбор.

I: То есть не негативно, но в целом не позитивно. Правильно я понял?

P: Ну как, ааа, ну сейчас. Нуу пускай будет так. Ну как я понимаю, что они раскололись это очень печально и то что какие сейчас последствия возникают в жизни православной Церкви это очень плохо. Ну не знаю это все нужно как-то изменить если хотят, чтобы было по-другому.

I: Хорошо. А вот относительно не давно была создана ПЦУ. Ну этот вопрос ты возможно на него уже частично ответила, но все же задам. Почему ты не изменила свою Церковь после создания ПЦУ?

P: Почему я типо не перешла в ПЦУ?

I: Ну, например, да.

P: Ну потому что я, как и ходила я хожу в апостольскую Церковь. И все вот это что ПЦУ это придумано людьми. Это все этот ну там игры, власти политика, вот. Что-о, потому что над нашей Церковью вот нашей да есть Дух Святой вот, а над ними нет, и я поддерживаю только свою Церковь.

I: Угу. Хорошо. А тогда такой вопрос. Что ты получаешь от своей Церкви, веры.

P: Ну-у я живу этим, в этом всем как бы протекает моя жизнь, я не вижу жизни без храма. Я считаю, что каждый человек должен жить именно по принципам православного человека. Вот, ну не знаю.

I: Угу. А зачем тогда ты посещаешь Церковь?

P: Я?

I: Да.

P: Ну потому что я православная христианка, я посещаю храм, молюсь Богу. Это обязанность каждого я считаю так.

I: А почему?

P: Ну потому что Господь создал каждого человека из нас и-и-и ми должні служить Господу верой и правдой.

I: Ну вот, а почему ты так считаешь? Вот ты будешь служить Ему и что и что это тебе даст?

P: Ну потому что я, эм, каждый человек..., например, я хочу спастись. Э-м-м.

I: Угу

P: Ну да как. И если Господь смиляется, то хочется быть в жизни вечной.

I: Это главная мотивация? Или есть еще что-то?

P: Это главное.

I: А побочных каких-то нету? Или есть?

P: Ну я считаю, что нужно жить в Боге, прославлять Его, эм... что еще сказать, ну все это чтобы достичь Царствия Небесного.

I: Угу хорошо. А вот такой вопрос еще. Повлиял ли конфликт на Донбассе на твое отношение к Церкви?

P: Конфликт на Донбассе? А это именно то, что сейчас происходит?

I: Ну и сейчас, и раньше.

P: Ну типа, ничего не повлияло нет. Как я ходила, так и буду ходить.

I: Угу. Хорошо, я понял. То есть не повлияло да вообще?

P: Нет.

I: А почему вот так вот?

P: Ну да, то что сейчас происходит это очень печально и люди, которые там живут, и ты смотришь за ними, как они, несмотря ни на что ходят в храм, все равно молятся чтобы Господь помиловал. И ты смотришь насколько у людей сильная вера, сильный дух, чтобы вот то все пережить. Вот. Поэтому, ну типа, я просто знаю такие ситуации, когда шли на колокольню и ты видишь рядом возле твоего храма,

стреляют. И ты никуда не бежишь потому что веришь, что Господь смилуется и ничего не произойдет ни с тобой, ни с храмом.

I: Угу. Хорошо, я понял спасибо. А вот тогда еще такой вопрос. А ы вот себя ощущаешь, как бы верующей скажем так.

P: Ум-м, да.

I: А кого ты считаешь единовѣрцами, верующих УПЦ(МП) или всех православных?

P: Ты имеешь ввиду всех православных вообще Церквей?

I: Ну да православных.

P: Ну вот да. Украинская Православная Церковь Московского Патриархата, именно в Украине.

I: А остальные православные ты их не считаешь единовѣрцами?

P: Нет

I: Ты вообще за всех говоришь или только за Украину?

P: Я-я только за Украину.

I: А остальные?

P: Ну мы ведь относимся к Русской Православной Церкви...

I: Угу

P: Вот. Поэтому... Нет ну вот тоже самое в Греции православной вот там Греческая Православная Церковь. Ну там если с Варфоломеем, то уже все. А те, которые, например, поддержали Блаженнейшего Митрополита Онуфрия, они не поддержали этого... ой Епифания, то я считаю это наши единовѣрцы.

I: А вот что важнее быть православным УПЦ(МП) или быть православным просто?

P: Что важнее? Ну УПЦ(МП)

I: Угу, понятно. А-аа если бы в Церкви начали бы служить на украинском языке как бы ты к этому отнеслась бы?

P: Я категорический против.

I: А почему?

P: Потому что должны служить на церковнославянском языке, а не на украинском языке.

I: А почему?

P: Ну потому что даже русский там... был славянский язык да, там был Кирилл и Мефодий во тони это все азбуку там придумали, а украинский язык – не было такого языка. Вот. И церковнославянский язык это на него переводили с греческого и церковнославянский это такой же наравне язык я считаю.

I: А важен вообще язык богослужения?

P: Язык богослужения?

I: Да

P: Ну я считаю, что да. Вот. Только чисто церковнославянский язык если говорить о нашей Церкви.

I: Угу. Хорошо. А важна ли каноничность Церкви?

P: Каноничность? Важна конечно.

I: А почему?

Р: Если была бы не каноничной, то я бы, например, не ходила бы в храм. Нет только каноничная Церковь. Потому что на ней есть Дух Святой.

І: Угу, хорошо, понял. А какие Церкви ты считаешь каноничными?

Р: Ты имеешь ввиду в целом мире или только в Украине?

І: Ну в целом мире и в Украине.

Р: Ну в целом мире их много очень. А в Украине каноничная только наша Церковь московского патриархата.

І: Хорошо, понял. Тогда еще вот два вопроса. Первое: вот у тебя есть какое-то ассоциирование с конкретным храмом, что вот это мой храм или место какое-то, или что-то такое.

Р: Ну у меня есть, типа, ну у меня есть там храмы да, которые я больше всего люблю и стараюсь в них ходить. Таких вот там два-три.

І: Ага. То есть вот хорошо. То есть одного нету, но есть как бы несколько, да?

Р: Да несколько.

І: Хорошо. А ты помнишь вообще, как ты начала ходить в Церковь?

Р: Я ну-у, у меня мама была, ходила, причащала меня, там в другой храм вот, а потом ходили там на Пасху, по праздникам, как всегда, то в России тоже ходили в храмы. Потом тут как-то стали чаще ходить, привыкли, понравилось. Вот и стали там уже прихожанами.

І: А сейчас в тот же храм ты ходишь?

Р: Эм, уже нет.

І: Уже нет, да. Хорошо. Тогда большое спасибо тебе за ответы, они были очень ценные для исследования. Если ты захочешь посмотреть на результаты исследования, то, когда я закончу, то можешь посмотреть. Если что-то вспомнишь и захочешь мне сказать, то тоже буду очень благодарен, вот. Большое спасибо.

Р: Хорошо. Не за что.